

**VANHEMMUUDEN REPERTUAARIT PÄIHDERIIPPUVUUDESTA
KUNTOUTUVIEN PÄIVÄKIRJOISSA**

Jane Latvala

Pro gradu -tutkielma
Erityispedagogiikan laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2006

TIIVISTELMÄ

Pro gradu -tutkielma

Latvala Jane

Vanhemmuuden repertuaarit päihderiippuvuudesta kuntoutuvien päiväkirjoissa
Jyväskylän yliopisto, 2006, 58s.

Tutkimustehtävänä oli selvittää päihderiippuvaisten vanhempien tuottamia vanhemmuusdiskursseja ja kuvata miten päihderiippuvuudesta toipuvat vanhemmat välittävät kuvaa omasta äitiydestään tai isyydestään: millaisia diskurssianalyttisiä repertuaareja vanhempien päiväkirjamerkinnöistä on mahdollista tavoittaa. Tutkimus on kvalitatiivinen ja se on toteutettu diskurssianalyttistä otetta mukaellen. Aineistona oli viiden päihderiippuvuudestaan kuntoutuvan vanhemman Mikkeli-yhteisössä (liite 1) tuottama materiaali, joka piti sisällään päiväkirjat ja elämäkerrat neljältä kuntoutujalta, sekä yhden kuntoutujan haastattelun ja elämäkerran. Henkilöistä oli miehiä kolme ja kaksi naista. Aineisto on osa Hännikäinen-Uutelan (2004) väitöskirjatyötä varten kokoamaa aineistoa, joka on kerätty vuosina 1999-2000. Tutkimus osoittaa, että vanhemmuus on kuntoutuville tärkeä omaa identiteettiä muovaava asia, jolla on sekä positiivisia että negatiivisia merkityksiä yksilön kuntoutumiseen yhteisössä. Myös vanhemmuuden identiteetti täytyy rakentaa kuntoutumisen myötä uudelleen. Vanhemmuus ei kuitenkaan saa yhteisössä yleisesti ottaen suurta painoarvoa, vaan pysyy taustalla; isyys tai äitiys on asia, josta ei paljon paljasteta. Tärkeimpinä havaintoina hahmottui äitiyden repertuaareja leimaavat syyllisyydentunteet, kun taas isyyden repertuaareista välittyi kuva valta-asemansa menettäneestä isästä.

Avainsanat: ***päihderiippuvuus, vanhemmuus, kuntoutuminen, diskurssianalyysi***

SISÄLLYS

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT	4
2 RIIPPUVUUS	6
3 KUNTOUTUMINEN	8
4 VANHEMMUUS JA SEN POIKKEUSTILAT	11
4.1 HUOSTAANOTTO LASTENSUOJELULLISENA TOIMENPITEENÄ	13
4.2 MONINAINEN VANHEMMUUS	15
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	18
5.1 KUNTOUTUJIEEN ELÄMÄKERRAT JA PÄIVÄKIRJAT AINEISTONA	20
5.2 DISKURSSIANALYYSI MENETELMÄLLISENÄ VIITEKEHYKSENÄ	22
6 PÄIVÄKIRJOISSA LAUSUTTUA	26
6.1 ÄITTYDEN REPERTUAARI	27
6.2 ISYYDEN REPERTUAARI	33
6.3 INDIVIDUALISTINEN REPERTUAARI	40
6.4 PARISUHTEEN REPERTUAARI	45
6.5 PÄIHDERIIPPUVAINEN VANHEMPI – KOHDE, ONGELMA JA SUBJEKTI	48
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	50
LÄHTEET	52
LIITE 1	55
LIITE 2	58

1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimustehtävät

Päihderiippuvuutta on tutkittu erityispedagogisesta näkökulmasta lähinnä nuorison keskuudessa, keskittyen oppivelvollisuusikäisiin lapsiin. Riippuvuus on nähty yksilön elämää ja koulunkäyntiä vaikeuttavana tekijänä ja riippuvuuden syntymisen selvittämiseen on kulutettu paljon aikaa ja voimavaroja. Päihderiippuvuuden taustalla on nähty tutkimusalan alkuaikoina yksilökeskeisiä ja myöhemmin yhteisöllisiä ja sosiaalisia tekijöitä. Viime vuosikymmeninä levinneen sosiaalis-konstruktionistisen ajattelun myötä tutkimuksissa on yhä enemmän tarkasteltu päihderiippuvuuden sosiaalista rakentumista. Claezon (1996) on tutkinut narkomaaniperheessä kasvaneiden lasten menestymistä omassa elämässään ja kuvannut samalla osittain päihderiippuvaisten vanhempien elämää lasten kokemusten kautta. Myös Trulsson (2003) on tutkinut miten naisten elämänhistoria vaikuttaa siihen, että heistä tulee päihteiden väärinkäyttäjiiä ja he ajautuvat yhteiskunnan reunamille, sekä miten päihteitä käyttävät naiset selviytyvät perheen, sukupuolen ja äitiyden asettamista vaatimuksista yhteiskunnassa. Rosenbaum (1981) on tutkinut äitiyden ja lasten merkitystä heroiiniriippuvaiselle naiselle. Äitiys ja lapset ovat suuressa roolissa naisten elämässä ja merkittäviä tekijöitä hedän identiteetilleen. Rosenbaumin (1981) tutkimus osoittaaakin, että vanhemmuudella on läheinen yhteys aineiden käytön lopettamiseen. Arkipäivää leimaa pelko lasten huostaanotosta ja tämä saattaa toimia ponnahdukseksi käytön lopettamiseen.

Andersson (1991) on tutkinut päihteitä käyttäviä äitejä ja todennut, että päihteitä käyttävillä naisilla on huono itsetunto ja pelko, etteivät he voi elää traditionaalisen äitiyden mukaista elämää. Kristianssen (1999) on tutkinut päihteiden käytön kierteestä irtautumaan pyrkiviä vanhempia. Myös hän on havainnut, että sekä naisilla että miehillä vanhemmuus toimii voimavarana ja vetonaulana sosiaalitoimen ja kuntoutuksen ohella kohti päihteetöntä elämää.

Päihderiippuvaisten määrän ei tiedetä kääntyneen laskuun Suomessa – päinvastoin huumausaineita kokeilleiden ja käyttävien määrä on viime vuosikymmenen

puolenvälin jälkeen kasvanut jopa puolella. Kokeilijat sekä käyttäjät ovat yleensä 15-34 -vuotiaita. (Tilastokeskus, 2003.) Kokeilijoiden sekä käyttäjien ikä on samassa vaiheeseessa, jossa yleensä muodostetaan parisuhde ja saadaan lapsia. Lasten huolto ja kasvatusta saattaa katketa huostaanottoon vanhemman ollessa päihderiippuvaisena kyvytön huolehtimaan lapsen turvallisesta kasvuympäristöstä. Tutkimalla päihderiippuvuudesta kuntoutuneen vanhemman kokemuksia vanhemmuudesta sekä sen uudelleen haltuunottamisesta voidaan saada tietoa muita kuntoutuvia vanhempia varten – vertaiskokemuksia, sekä neuvoja elämän uudelleen organisointia varten.

Tutkin päihderiippuvuudesta kuntoutuvan vanhemman tuottamia päiväkirjatekstejä sekä elämäkertoja ja pyrin tavoittamaan niistä erilaisia vanhemmuuteen liittyviä diskurssianalyttisiä repertuaareja. Aineistona käytän Hännikäinen-Uutelan (2004) Mikkeli-yhteisössä kuntoutuvilta narkomaaneilta keräämää aineistoa. Aineistoni sisältää viiden kuntoutujan päiväkirjat ja kuntoutusajalta sekä elämäntarinat. Yhdeltä kuntoutujalta aineisto sisälsi myös haastattelun. Tutkimustehtäväni on selvittää,

- millaisia vanhemmuuden repertuaareja aineistosta voi muodostaa
- miten päihderiippuvuudesta toipuvat vanhemmat kuvaavat omaa äitiyttään tai isyyttään
- millaisia vanhemmuuden tiloja diskurssit paljastavat

2 Riippuvuus

Riippuvuus sanana on nykyään yleinen ja sitä voidaan käyttää monissa erilaisissa yhteyksissä. Riippuvuus on ihmisen käyttäytymiseen ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvä ilmiö. Riippuvuus voi kohdistua tiettyyn aineeseen tai esimerkiksi toiseen ihmiseen. Päihderiippuvuudesta puhuttaessa ihminen on riippuvainen päihdyttävästä aineesta – hän kokee, että ei voi elää ilman tätä ainetta. Riippuvuuden kanssa rinnakkain käytetään joskus käsitettä *addiktio*. Koski-Jännes (2000, 24) kuitenkin erottaa toisistaan addiktion ja riippuvuuden. Hänen mukaan addiktio edustaa sellaista pakonomaista riippuvuutta, joka tuottaa välitöntä tyydytystä, mutta josta seuraa enenevästi haittaa ihmiselle itselleen. Addiktiosta on yrityksistä huolimatta vaikea päästä eroon. Riippuvuus on Koski-Jänneksen (2000) mukaan merkitykseltään lievempi käsite, kuin addiktio (Koski-Jännes 2000, 24). Tässä tutkimuksessa käytetään kuitenkin riippuvuuden käsitettä kuvaamaan myös addiktion kaltaista pakonomaista riippuvuutta.

Päihderiippuvuudesta puhuttaessa riippuvuus rajoitetaan yleensä koskemaan huumausaineita eli alkoholia, erilaisia huumeita ja keskushermostoon vaikuttavia lääkkeitä. Kun on kyse päihteistä, merkitsee riippuvuus päihdehakuiseen käyttäytymiseen voimistumista. Toiminta muuttuu pakonomaiseksi ja kontrolli omaa käyttäytymistä kohtaan heikkenee. ”Riippuvuuden tunnusmerkkinä pidetään toleranssin kasvua ja vieroitusoireiden ilmaantumisesta päihteiden käytön lopettamisen tai lopettamisyritysten yhteydessä.” (Suomi ja huumeet 2001, 41.)

WHO on määritellyt vuonna 1969 huumeriippuvuuden seuraavasti: ”Sellainen psyykkinen ja joskus myös fyysinen tila, joka on seurausta elävän organismin ja päihdyttävän aineen välisestä vuorovaikutuksesta. Tähän tilaan kuuluu käyttäytymis- ja muita malleja, joihin aina liittyy pakonomainen tarve saada ainetta jatkuvasti tai ajoittain sen psyykkisten vaikutusten vuoksi ja joskus myös poistamaan sitä epämiellyttävää oloa, joka seuraa kun ollaan ilman ainetta. Tarvetta

kohottaa annosta (toleranssi) ei välttämättä esiinny. Henkilö voi olla riippuvainen useammasta kuin yhdestä aineesta.” (Pylkkänen 1992, 35.)

Riippuvuus voidaan jakaa kolmeen eri osa-alueeseen: *psykkiseen, fyysiseen ja sosiaaliseen* riippuvuuteen. Joidenkin tutkimusten mukaan sosiaalinen riippuvuus eli ns. jengiriippuvuus saattaa edeltää varsinaista päihderiippuvuutta. Holopaisen (2001) mukaan sosiaalinen riippuvuus siis liittyy yhteenkuuluvaisuuden tunteeseen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen muiden päihdettä käyttävien kanssa. Psykkinen riippuvuus syntyy mielihyvän kokemuksen kautta – henkilö alkaa uskoa, että elämä ilman päihdettä on mahdotonta siihen liittyvän opitun käyttäytymisen ja tunnekokemusten myötä (Suomi ja huumeet 2001, 41). Pylkkänen (1992) huomauttaa, että on tärkeää ymmärtää ettei psykkinen riippuvuus johdu aineesta vaan aineen käyttäjästä. Fyysinen riippuvuus on aineen käytön kautta syntyneitä hermostollisia muutoksia, jotka vahvistavat tarvetta käyttää ainetta uudellen. Niin sanottu ainehimo on yksi merkki hermostomuutoksista, kuten myös vieroitusoireiden ilmaantuminen aineen käytön lopettamisen jälkeen. Pylkkänen (1992) on luetellut vieroitusoireina mm. pahoinvointi, vilunväreet, sydämentykytykset, vapina, kivut, ahdistuneisuus ja oksentelu. (Pylkkänen 1992, 35-36.)

Päihderiippuvuus tuo mieleen monia riippuvuuteen liittyviä asioita, joita on opittu liittämään tähän ihmisen tilaa koskevaan termiin. Mieleen voi muodostua kuva tutusta henkilöstä, joka on päihdeistä riippuvainen. Tutun henkilön kautta muodostuu stereotyyppisiä tuntomerkkejä päihderiippuvaisille ihmisille. Kokemusmaailmamme siis määrittää, mitä itse ajattelemme riippuvuuden olevan.

Päihderiippuvuus on yleismaailmallinen käsite, johon lähes jokainen meistä on tutustunut valistuksen ja raittiuyhdistysten toiminnan kautta. Joudumme alttiiksi sille riippuvuskuvalle, jonka media ja yhteiskunta meille tässä ajassa tarjoavat. Aikaisemmin riippuvuutta ei ole leimannut samanlainen kielteisyyttä, kuin nykyään. Esimerkiksi englannin kielessä addiktion käsite oli aluksi arvovapaa. Sillä viitattiin mieltymykseen ja taipumukseen, joka voi kohdistua yhtä hyvin hyviin kuin huonoihinkin asioihin. Vasta 1800-luvulla raittiusliikkeen myötä addiktion merkitys alkoi muuttua pelkästään kielteiseksi. Tämän jälkeen kansan

keskuudessa pakonomaista juopottelua ja huumeiden käyttöä on pidetty syntinä tai huonotapaisuutena. Lääketieteellisen ajattelun myötä näihin ilmiöihin alettiin liittää myös sairauden piirteitä. Sairauden päätunnusmerkkeinä pidettiin päihteiden käytön hallinnan menetystä ja fyysistä riippuvuutta, jonka ilmenemismuotoja olivat sietokyvyn kasvu ja vieroitusoireet. (Koski-Jännes 2000, 25.)

Yhdysvalloissa 1930-luvulla syntyneen AA-liikkeen (Alcoholics Anonymous) myötä on yleistynyt näkemys, jonka mukaan vain tietyt henkilöt ovat alttiita riippuvuuden kehittymiselle (Arminen 1994, 13). Alttiuteen vaikuttavat etenkin perinnölliset tekijät. Lisätekijänä toimivat niin sanotut riippuvuutta luovat aineet, jotka ovat vaihdelleet eri aikoina. Esimerkiksi teetä pidettiin aluksi hyvin tuhoisana aineena ja oopiumia mainostettiin vielä viime vuosisadalla eriomaisena lääkkeenä, jota oli saatavilla vapaasti kyläkaupoissa ja apteekkeissa. Nykyäänkin hittituotteen asemansa säilyttänyt virvoitusjuoma Coca-Cola lienee saanut nimensä siinä aluksi piristeenä käytetystä kokaiinista. (Koski-Jännes 2000, 25.)

3 Kuntoutuminen

Kuntoutumisella tarkoitetaan usein fyysisen tilan parantumista esimerkiksi sairauden tai onnettomuuden kohdattua. Kuntoutuminen on prosessi, jossa pyritään asteittain parempaan suuntaan. Kuntoutuminen voi olla mielensisäistä tai konkreettista olotilan fyysistä parantumista. Kuntoutusta voidaan kuvata yhteiskunnalliseksi sääntelyjärjestelmäksi, jonka avulla kansalaisten yhteiskuntakelpoisuus pyritään turvaamaan. Kuntoutuksen kohderyhmä on muodostunut perinteisesti eri tavoin vammaisista, toimintarajoitteisista tai vajaakuntoisista henkilöistä, mutta myös köyhistä, huono-osaisista ja vähemmistöryhmistä. Kuntoutuksella pyritään toisaalta myös yksilön hyvään: elämisen laadun ja elämäntilanteen kohentamiseen. (Suikkanen, Härkäpää, Järvikoski, Kallanranta, Piirainen, Repo & Wikström 1995, 12.) Kuntoutuksen yhtenä tavoitteena on asiakkaden ”integroiminen yhteiskuntaan”, vaikka se onkin varsin yleisellä tasolla muotoiltu kuntoutuksen tavoite (Suikkanen ym. 1995, 29).

Suikkanen ym. (1995) ovat listanneet suomalaisen kuntoutuksen yhdeksään eri osa-alueeseen. Nämä ovat terveydenhuollon, sosiaalihuollon, kansaneläkelaitoksen, tapaturma- ja liikennevakuutuksen, työeläkelakien mukainen, työhallinnon ja koulutoimen (erityisopetus) kuntoutus sekä tapaturmaviraston sotainvalidi- ja rintamaveteraanikuntoutus ja työkykyä ylläpitävä toiminta työpaikoilla. Päihdehuolto sijoittuu tässä jaottelussa sosiaalihuollon kuntoutuksen piiriin. (Suikkanen ym. 1995, 25.)

Päihderiippuvaisten henkilöiden kuntouttamisen taustalla ovat päihteiden käytöstä koituvat terveystriskit ja sosiaaliset haitat. Alkoholin suurkuluttajia arvioidaan olevan suomalaisesta väestöstä 10-20% ja noin 2500 ihmisen arvioidaan kuolevan vuosittain alkoholin aiheuttamiin sairauksiin ja tapaturmiin. Laittomista huumausaineista yleisin on kannabis, mutta se yksinään synnyttää varsin harvoin käyttäjissä tarvetta hakeutua hoitoon. (Kallanranta, Rissanen, Vilkkumaa 2001, 187.) Yleisin krooninen erityisiä kuntouttavia toimia vaativa sairaus on päihderiippuvuus, joka on ICD-10-tautiluokituksessa ryhmitelty päihdeetiologian mukaan. Suomalaisen päihdekulttuurin piirre on sekakäyttö, joka hankaloittaa riippuvuuden diagnosointia. Lisäksi päihdediagnostiikassa ongelmana on päihdesairauksiin edelleen liittyvä voimakas asenteellis-moraalinen lataus. Päihteidenkäyttö nähdään itse aiheutettuna häiriönä, jonka hoitamista yhteiskunnan varoin pidetään hyödyttömänä tuhlausena. (Kallanranta ym. 2001, 190.)

Päihdekuntoutuksella tarkoitetaan päihderiippuvaisen potilaan hoito- ja kuntoutusvaihetta, joka alkaa yleensä akuuttivaiheen hoidon jälkeen. Kuntoutuva henkilö on sitoutunut pyrkimykseen irrottautua päihdekierteestä. Akuuttivaiheeseen kuuluu lääkeavusteinen tai lääkkeetön katkaisuhuolto, joka kestää yleensä muutamia viikkoja. (Kallanranta ym. 2001, 192.) Tässä tutkimuksessa kuntoutuminen on riippuvuudesta irtautumista, kuntoutumista elämään ilman päihteitä. Päihderiippuvaiselle kuntoutuminen merkitsee uuden elämäntavan opettelamista, uuden identiteetin rakentamista. Kuntoutumisen apuna päihderiippuvaiselle ovat vertaisryhmät mm. AA- sekä NA-ryhmät (Narcotics Anonymous). Erilaiset kuntoutusyksiköt tarjoavat kuntoutuspalveluja eri tarpeisiin eri keinoin. Muun muassa yhteisöhoidollinen ohjelma on rakennettu siten, että se si-

sältää kulloisellekin kohderyhmälle sopivasti sekä rationaaliseen että tunnetason tiedostamiseen tähtäviä elementtejä (Kallanranta ym. 2001, 199). Holopaisen (2001) mukaan kuntouttavissa päihdehuollon hoito-ohjelmissa tulisi tähdätä suunnitelmalliseen 2-3 vuoden hoitoon ja kuntoutukseen (Kallanranta ym. 2001, 198). Hännikäinen-Uutela (2004) on jaotellut Suomessa toteuttavat päihdekuntoutusmuodot lääkkellisiin ja lääkkeettömiin hoitoihin. Lääkehoidossa lääkkeinä käytetään yleensä metadonia, buprenorfiinia, despiramiinia, klondiiniä, lofeksidiiniä ja naltreksonia. Lääkkeettömässä hoidossa apuna voidaan käyttää käyttäytymisterapiaa ja psykoterapiaa. Perhe- ja pariterapia on todettu tehokkaammaksi hoitomuodoksi verrattuna yksilö- ja ryhmäterapiaan. (Hännikäinen-Uutela 2004, 16-17.)

Päihderiippuvaisten kuntoutuksesta käytetään vaihtelevasti termejä päihdekuntoutus ja päihdehoito. Niitä käytetään yleensä lähes synonyymeinä toisiaan korvaten. Pelkästään hoidosta puhutaan vain joissakin tapauksissa, esimerkiksi korvaushoidossa ja katkaisuhoidossa. Näihin hoitoihin liittyy usein lääkitys ja ne tapahtuvat lääkärin valvonnassa. Muissa tapauksissa voidaan käyttää yhtä hyvin laitoshoidon tai -kuntoutuksen, samoin avohoidon tai -kuntoutuksen termejä. (Karjalainen, Vilkkumaa 2004, 138.) Käsitteenä kuntotus on laajalaisempi kuin hoito. Kuntoutukseen kuuluu hoidon lisäksi myös yhteisöllinen ja sosiaalinen tuki. Lisäksi kuntoutuksessa otetaan huomioon sosiaalinen ja taloudellinen ympäristö, esimerkiksi asuminen, työ, koulutus ja toimeentulo. (Karjalainen, Vilkkumaa 2004, 138.)

Oman riippuvuuskuvansa rakentajina päihderiippuvuudesta kuntoutuvat puhuvat usein joko sairaudesta tai heikkoudesta. Yhteiskunnassamme esimerkiksi kuva juovasta naisesta on latautunut kielteisillä mielikuvilla. Näissä mielikuvissa nainen on syrjäytynyt epäonnistuja ja huono äiti, lapsensa viime kädessä menettävä tai menettänyt äiti. Raitistuminen tulkitaan henkilökohtaiseksi kamppailuksi, jossa ne, jolla on itsekuria ja vahvuutta, voivat onnistua (Nousiainen 2004, 131). Usein päihderiippuvaisen elämäntarina pitää sisällään väkivaltaisen lapsuudenkodin tai päihderiippuvalaiset vanhemmat. Kuntoujat ovat oman kokemuksensa mukaan ajautuneet päihteiden pariin vaikeiden olosuhteiden

den seurauksena. Kuntoutujat ovat olleet omassa elämässään muiden tekijöiden uhreja. (Nousiainen 2004, 131.)

Nousiainen (2004) mukaan päihteiden synnyttämästä kuilusta nouseminen on mahdollista niin sanotun vahvuuspuheen avulla. Omasta selviytymisestä kerrotaan tämän puheen avulla. Vahvuus nähdään vaikeuksien kautta tulevana selviytymismallina. Toisaalta eteenpäin voi päästä toisten ihmisten antamalla tuella. Putoamiset tulkitaan yhteiskunassamme helposti henkilökohtaisiksi, psykisperäisiksi ja persoonallisiksi ominaisuuksiksi. Vahvuuteen liittyy elämänkokemusten ohella omat persoonalliset ominaisuudet – henkilökohtainen vahvuus ja oma tahto. (Nousiainen 2004, 128-132.)

4 Vanhemmuus ja sen poikkeustilat

Vanhemmuutta voidaan tutkia määritellä erilaisista lähestymistavoista riippuen eri tavalla. Valkonen (1996) luettelee erilaisista suuntauksista mm. *psykologisen vanhemmuustutkimuksen psykoanalyttisen suunnan*, jossa vanhemmuutta tarkastellaan aikuisen ja lapsen välisen kiintymyssuhteen kautta. *Ekologinen lähestymistapa* puolestaan keskittyy siihen, mikä vanhempana toimimiseen vaikuttaa ja mikä sitä ohjaa. Psykologisissa vanhemmuuden tulkinnoissa kuitenkin vanhemmuus määritellään ensisijaisesti lapsen- ja vanhemman välisenä kiintymys ja identifikaatiosuhteena. Ekologista näkökulmaa ei ole korostettu, sillä psykologisen tutkimuksen kiinnostus on kohdistunut lähinnä lapsen kannalta oleellisen psykologisen suhteen kehittymiseen. (Valkonen 1996, 4.)

Psykologinen ja biologinen vanhemmuus. Jokaisella lapsella on biologiset vanhemmat – isä, joka on lapsen siittänyt ja äiti, joka on lapsen synnyttänyt. Biologiseksi vanhemmaksi määritellään siis ne henkilöt, joiden sukusoluista lapsi on saanut alkunsa. Vanhemmuutta määritellessä on kuitenkin huomattavaa se, että aina lapsen biologinen vanhempi ei ole se, joka lasta kasvattaa ja

joka lapsesta huolehtii. Erilaisista syistä ja erilaisista tilanteista johtuen biologiset vanhemmat joskus haluavat tai joutuvat luopumaan vanhemmuudestaan. Tällöin lapsi joko sijoitetaan perhehoitoon tai lastensuojelulaitokseen tai annetaan adoptoitavaksi. Uudet kasvattajat ovat lapsen psykologisia vanhempia. Psykologinen vanhemmuus merkitsee Goldsteinin ym. (1973) mukaan vanhemman ja lapsen päivittäistä kanssakäymistä, läheisyyttä ja yhteisiä kokemuksia. Psykologisen vanhemman roolissa ei voi olla poissaoleva tai passiivinen aikuinen, vaikka hänellä biologiaan tai lakiin vetoava oikeus lapseen vanhemmuuteen olisikin. (Valkonen 1996, 6.)

Juridinen vanhemmuus. Avioerojen yleistyttyä, kiistat lapsen vanhemmuudesta ovat lisääntyneet. Kiistojen seurauksena oikeudessa määrätään lapselle juridinen huoltaja, joka on vastuussa lapsen kasvatuksesta ja hyvinvoinnista. (Valkonen 1996, 6.)

Tässä tutkimuksessa vanhemmuutta tarkastellaan lähinnä biologisen vanhemmuuden näkökulmasta. Henkilöt ovat päihteidenkäytön myötä menettäneet psykologisen vanhemmuuden lapsiinsa ja ovat rakentamassa uutta kontaktia lapsiinsa biologiseen vanhemmuuteensa vedoten. Syyllisyys lienee vallitseva tunne. Hellerin (1985) mukaan syyllisyys on tietoisuus moraalisesta velasta, joka on hyvitetävä. Syyllisydentunto tulee sitä pinaavammaksi, mitä vähemmän sitä voidaan tai halutaan hyvittää. Jos syyllisyys aiheutuu kyvyttömyksi, vajavaiseksi tai huonoksi tulkitusta omasta itsestä, voi syyllisyydestä irtautuminen olla hankalaa. (Heller 1985, 2.) Velka muille ihmisille omasta riittämättömyydestä voi koitua uhkaksi myös itselle hyväksyttävälle identiteetille. Päästäkseen syyllisyydestä ihmisen on hyvitetävä tekonsa. Esimerkiksi päihdeperheen lapsen kokema syyllisyys ilman omanarvontuntoa luovia tunnekokemuksia voi jäädä uusissa tunnekokemuksissa vallitsevaksi ja näin kannatella jatkuvaa syyllisyyttä (Nousiainen 2004, 160.)

4.1 Huostaanotto lastensuojelullisena toimenpiteenä

Huostaanotto tarkoittaa, että lapsen hoito- ja kasvatustehtävä siirtyy vanhemmilta yhteiskunnalle. Lapsi otetaan aina huostaan lastensuojelulain nojalla. Huostaanottoon liittyviä termejä ovat myös alistushuostaanotto, kiireellinen huostaanotto ja huostaanoton purku. Lapsen huostaanottoon ja sijaishuoltoon turvaudutaan vain, jos kodin olosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen uhkaavat vaarantaa vakavasti lapsen terveyttä tai kehitystä, eivätkä avohuollon toimenpiteet riitä tai ole mahdollisia ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2005.)

Lastensuojelulain 16 §:ssä (Velvollisuus huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen) todetaan: ”Sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään, jos 4 luvussa tarkoitetut toimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.” (9.2.1990/139.)

Jos avohuollon toimenpiteet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai ovat osoittautuneet riittämättömiksi, huostaanottoon voidaan ryhtyä. Jos avohuollon toimia ei ole lainkaan käynnistetty, on niiden aikaansaaminen ensisijaista. Huostaanoton on aina lisäksi oltava lapsen edun mukaista. *Alistushuostaanotto* tarkoittaa tahdonvastaista huostaanottoa, jossa 12 vuotta täyttänyt lapsi tai lapsen huoltaja vastustaa huostaanottoa. Päätös on tällöin alistettava 30 vuorokauden kuluessa lääninoikeuden vahvistettavaksi. (Taipale 1998, 208.)

Kiireellisestä huostaanotosta on kysymys silloin, kun lapsi on välittömässä vaarassa ja hänet täytyy saada nopeasti turvaan. Kun päätös on tehty, sitä ei alisteta lääninoikeudelle, mutta kiireellinen huostaanotto lakkaa 14. päivänä

päätöksen tekemisestä, ellei sitä ole otettu tavanomaiseen huostaanottokäsittelyyn. Kiireellinen huostaanotto tapahtuu sosiaaliviranomaisten toimesta. Kaikista huostaanotoista n. 5 % tehdään kiireellisinä ja yleisimpiä syitä ovan mm. vanhempien päihteiden käyttö sekä lapsen heitteillejätto. (Taipale 1998, 210.)

Huostaan otetut lapset tulevat sijaishuoltoon. *Sijaishuolto* antavat laitokset (esim. lastenkodit) ja perhekodit tai yksityisperheet. Tällaisia perheitä kutsutaan sijaisperheiksi ja lasta hoitavia vanhempia perheessä sijaisvanhemmiksi. Perhehoidossa on vuosittain Suomessa n. 5000 lasta. Yleisin huostaanoton syy on lapsen hoidon ja kasvatuksen laiminlyönti. Juridinen vanhemmuus huostaanotossa siirtyy sosiaalilautakunnalle, jonka on pyrittävä toimimaan yhteistyössä alkuperäisvanhempien kanssa. Sijaisvanhemmillä ei ole lapseen nähden juridisia oikeuksia. (Valkonen 1996, 1.)

Huostaanoton purku. Alkuperäisvanhemmillä on oikeus pyytää lasta takaisin hoitoonsa. Käytän termiä alkuperäisvanhempi siksi, että aina lapsen biologiset vanhemmat eivät ole lapsen kasvattajia esimerkiksi adoptiossa. Kun vanhemmat haluavat huostaanotetun lapsen takaisin huollettavakseen, harkitaan huostaanoton purkamista. Jos alkuperäisvanhemman olosuhteet ja kyky huolehtia lapsesta ovat parantuneet selvästi ja sosiaalilautakunta pitää vanhempaa kykenevänä huolehtimaan jatkossa lapsestaan, voidaan huostaanotto purkaa. Tällöin sosiaalilautakunta kuulee myös lasta ja ottaa huomioon lapsen ja sijaisperheen välille muodostuneet tunnesiteet. Huostassapito lakkaa viimeistään myös silloin, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai solmii avioliiton. Päätös huostaanotosta raukeaa, ellei sitä ole pantu täytäntöön kolmen kuukauden kuluttua siitä, kun se on saanut lainvoiman. (Valkonen 1996, 2.)

Vanhemmat, jotka ovat joutuneet luopumaan lapsistaan huostaanoton seurauksena, ovat yleensä ennen tapahtunutta olleet tekemissä monien vanhemmuutta ohjaavien instituutioiden kanssa (Vuori 2002, 18). Tällaisia instituutioita ovat mm. perheneuvolat ja koulut. Perheasiantuntijat ja ammattilaiset ovat ohjanneet vanhemmuutta ja asettaneet vanhemmuuden erilaisten toimenpiteiden kohteeksi (esimerkiksi perheterapia avoahuollon toimenpiteenä). Samaan aikaan kun perheeseen keskittyviä instituutioita on kehitelty ja pystytetty, on korostettu äitien

ja isien oikeuksia ja velvollisuuksia kasvattaa lapsensa yhteiskuntakelpoisiksi. (Vuori 2002, 19.)

4.2 Moninainen vanhemmuus

Vanhemmuudella voidaan tarkoittaa erilaisia asioita. Vanhemmuus ei ole enää sitä, että äiti ja isä kasvattavat yhteisessä kodissaan lapset aikuiseksi ja elävät onnellista yhteiselämää. Vanhemmuus on moninaistunut. Idyllinen ajatus koko elämän kestävästä avioliitosta ”punaisesta tuvasta perunamaineen” on saanut väistyä uuden sukupolven perheiden tieltä. Tänä päivänä yksinhuoltajuus ja uudisperheet ovat niin yleisiä, ettei sellaisessa elämisestä voida pitää enää edes normista poikkeamisena. Moninainen vanhemmuus pitää sisällään nykypäivänä myös rekisteröidyssä parisuhteessa elävien homo- ja lesboparien vanhemmuuden tai esimerkiksi sijaisperhevanhemmuuden. (Huttunen 2001, 35.) Tässä tutkimuksessa käytetään päihderiippuvaisten kuntoutujien vanhemmuudesta termiä etävanhemmuus.

Suomalainen perhe on muuttunut 1960-luvulta lähtien rajusti. Silloin hyvinvointivaltioajattelu kavensi perheiden vastuuta jäsenistään ja siirsi osan siitä valtiolle (Huttunen 2001, 36). Vanhemmuus on perinteisesti suomalaisessa kulttuurissa ollut sidoksissa avioliittoon, mutta viime vuosikymmenen aikana avioliiton asema on heikentynyt vanhemmuuden perusteena. Avoliitot ovat yleistyneet asenteiden muutoksen myötä, perheet hajoavat ja syntyy uusia vanhemmuuden tapoja: etä-isiä/äitejä ja uusio-isiä/äitejä (Huttunen 2001, 50). Avioliiton ja perhe-elämän haastajana on muoti-ilmiö ”sinkkuelämä”, mutta ainakin toistaiseksi avioliitto on pitänyt puolensa. ”Sinkkuuden” hyväksytyksi tekeminen kulttuurissamme saattaa kuitenkin madaltaa kynnystä erota ja yrittää uudelleen. Huttunen (2001) mukaan joka viidennessä perheessä asuu lapsen kanssa vain toinen vanhemmista, joka on noin 85 % tapauksista äiti. Eron jälkeen lasten huoltajuus on aikaisemmin usein siirtynyt sille vanhemmalle, jonka luona lapsi asuu. Nykyään suosituin ratkaisu on yhteishuoltajuus (n. 80-90 % tapauksista), jolloin oikeus päättää lasta koskevista kasvatustapaisista säilyy myös ”etävanhemmalla”. Yhteishuollon tarkoitus on turvata lapselle sekä äiti-

että isäsuhteen jatkuvuus jaetun vanhemmuuden muodossa. (Huttunen 2001, 53.)

Huttunen (2001) on tutkinut isyyden uusia virtauksia ja lapsistaan erillään asuvan miehen isyyttä. Hän on pohtinut isä-sanankäytön merkitystä kulttuurissamme. Huttusen mukaan isä-sanankäytön voimakkain ja vallitsevin mielleliittymä liittyy miehen ja lapsen väliseen biologiseen siteeseen: ”isä” on lapsen siittäjä, jonka sukusolusta lapsi on saanut alkunsa (Huttunen 2001, 57). Perinteiset mielleliittymät isän tehtävistä perheessä ovat kurinpitäjän, riitojen selvittäjän ja hauskuuttajan tehtävät – tehtäviä, jotka vaativat isän läsnäoloa vain yksittäisissä tilanteissa. Huttunen ei halua nähdä isän roolia enää näin yksioikoisena. Hänen mukaansa vanhemmuuden roolijaot eivät ole enää näin selkeitä. Huttunen (2001) pohtii myös isän tai miehen ”lapsen kaipausta”. Hänen mukaansa ilmiö on selvästi havaittavissa lapsesta erillään asuvien miesten puheista. He kaipaavat ennestään tuttua ja läheistä ”omaa” lastaan, mutta yleisemminkin ajatellen ilman lasta eläminen voi olla myös miehelle vaikea paikka. Ei ole mahdotonta, että myös miehille syntyy jossain vaiheessa sisäistä tarvetta kohdentaa hellyyttä ja huolenpitoa lapseen, antaa lapselle aikaansa ja jakaa lapsen kanssa elämyksellisesti tärkeitä asioita. (Huttunen 2001, 128.) Tunteellinen puoli isyydestä saattaa joskus peittyä isyyden juridisen puolen, huoltajuuden ja elatusvelvollisuuden alle. Isän tulee suorittaa sovittu maksu huolimatta siitä kuinka paljon lapsi kulloinkin asuu hänen luonaan. Tällainen jäykkä käytäntö saattaa Huttusen (2001) mukaan joskus heikentää isän halukkuutta ottaa lasta luokseen. Jäykillä elatuskäytännöillä ja huoltajuussopimusten kiistoilla vanhemmuudesta muodostuu helposti äidin ja isän välinen valtapeli. (Huttunen 2001, 100.)

Etä-isä saattaa olla yhteiskunnassamme jo tuttu ja hyväksyttävä ilmiö. Sen sijaan, jos äiti ei asu lastensa kanssa, ylitämme helposti rajan hyväksytyyn ja ei-hyväksytyyn välillä. Claezon (1996) on tutkinut narkomaanivanhempien lasten selviytymistä elämässään. Tässä tutkimuksessa havainnollistuu isän ja äidin merkitysero suhteessa lapsen huoltajuuteen. Tutkimuksessa oli mukana 18 lasta. Jos huumeidenkäyttäjä oli äiti, oli lapset sijoitettu sijaisperheeseen lähes poikkeuksetta - kolmetoista lasta neljästätoista oli sijoitettu kodin ulkopuolelle. Jos käyttäjä oli isä, lapset olivat varmimmin kotona. Kuudessa tapauksessa,

jossa päihteidenkäyttäjä oli isä, kaikkien lapset asuivat kotona. (Claezon 1996, 46.) Eriarvoisuutta saattaa selittää kulttuurimme, jossa äitiys on yksi tiukimmin määriteltyjä rooleja (Nousiainen 2004, 10). Naisten elämän kannalta äitiys on kompleksista ja ristiriitaista. Maisemaan ja luontoon liittyvät metaforat kuuluvat kiinteästi äitiyden kulttuurisiin kuviin (Nousiainen 2004, 11). Mytologioiden nainen on maa, josta elämä syntyy, kun se ravitsee siementä, suojelee sitä ja kasvattaa sen kasviksi (Beauvoir 1999, 115). Tämä vuosituhantinen myyttinen perintö naisen ja luonnon yhteenkietoutumisesta on ihmiskunnan historiassa aina liittynyt naista alistaviin rakenteisiin (Nousiainen 2004,12). Äitiys on Nätkinin (1997) mukaan kulttuurinen ja historiallinen rakennelma, joka koostuu monista suhteista ja joka on alati määrittelyn alaisena. Äitiyden määrittelyssä on kysymys siitä, että kokeilemme kulttuuristen rajojen joustavuutta. Etä-äitiys koettelee noita kulttuurisia rajoja. (Nätkin, 1997, 250.) Kulttuurillemme on olennaista maailmankuvan ja ihmiskäsityksen hahmottaminen erilaisten vastakohtaparien avulla. Tällainen ns. dikotominen ajattelu rajaa ihmisten ajattelua. Se tekee vaikeaksi rajojen ylittämisen ja uusien tilojen luomisen käsityksiimme ihmisistä ja maailmasta. Myös äitiyden kulttuurinen tila voidaan nähdä tiukasti rajattuna ja pienenä. (Nousiainen 2004, 58.)

Kulttuuriset moraalikoodit tulevat esiin siinä, miten lapsistaan erillään asuviin äiteihin suhtaudutaan. Nousiainen (2004) tutkimuksessa haastatellut etä-äidit olivat poikkeuksetta saaneet kielteistä palautetta lapsensa jättämisestä isän luokse. Suhtautuminen on ollut jyrkän tuomitsevaa, syyllistävä tai asian hahmottamista. Äitien kertoman mukaan heitä on pidetty huonoina äiteinä. Kulttuuristen normien mukaan ”huonon äidin” pahin synty on lapsensa jättäminen / hylkääminen ja sen arvellaan johtuneen moraalisisista lankeemuksista sivupoluille. Identiteetin rakentumisessa ja hyväksymisessä on merkittävää vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa. Tiellä hyväksyttynä, lapsistaan erillään asuvana äitinä on pystyttävä erityisen hyvin perustelemaan tekemänsä ratkaisu. Jotta äiti voisi saavuttaa itselle hyväksyttävän identiteetin, on hänen pystyttävä tekemään ero muiden ihmisten ajattelutapaan.(Nousiainen 2004, 64.)

Toisen naisen tekemä ”ei perinteinen valinta” (esimerkiksi lapsen jättäminen erossa isälle) voidaan kokea omaa äitikuva ja omaa äitiyttä murentavaksi ja uhkaavaksi ratkaisuksi. Miesten näkökulmasta ratkaisu ei ole niin vaikeasti kohdattavissa, sillä se tukee uudenlaisen isyyden kulttuurista kuvaa. Kulttuuriset käsitykset äidin tehtävistä ilmenevät tilanteissa, joissa nainen jättää hyvin toimineen parisuhteen ja hyvän miehen. Se voidaan nähdä paitsi loukkauksena miessukukuntaa kohtaan, myös petturuutena ja naiselle äitinä kuuluvien tehtävien laiminlyömisenä ja niiden miehen vastuulle jättämisenä. Kulttuurisen äidin maiseman tunnetila on valoisa ja lempeän sävyinen. Äidit määritellään biologisen luonteensa mukaisesti toisista huolehtiviksi, empaattisiksi, lempeiksi ja ei-aggressiivisiksi. Kulttuuristen äidistä kerrottujen tarinoiden mukaan äiti ei tunne kiukkua, raivoa saati vihaa tai ei ainakan näytä niitä. Kielteiset tunteet lasta kohtaan eivät kuulu äitiyden tilaan. (Nykyri 1998 .)

Päihderiippuvainen vanhempi haastaa omalla käytöksellään oman lapsensa kehityksen. Claezon (1996) on tutkinut narkomaaniperheessä kasvaneiden lasten menestymistä omassa elämässään. Vaikka monet tutkimukset ovat povanneet narkomaaniperheen lasten tulevaisuudelle huonoja eväitä, on niitäkin lapsia, jotka selviävät kaikesta huolimatta hyvin. Claezon on listannut selviytymistä tukevia seikkoja. Hänen mukaansa lapsella on paremmat mahdollisuuden selviää lapsuudestaan hyvin, jos hänellä on a) mahdollisuus säilyttää hyvät suhteet vanhempiin, sisaruksiin ja ystäviin b) mahdollisuus läheisiin ihmissuhteisiin c) kykyä ylläpitää hyvä itsetunto d) mahdollisuus pärjätä koulussa ja työssä tyydyttävällä tavalla. (Claezon 1996, 88.)

5 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimus alkoi vuoden 2005 syksyllä, jolloin sain käyttöni Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitokselta Hännikäinen-Uutelan (2004) väitöskirjatyötä varten kerätyt aineistot huume kuntoutujilta. Tutkimuksessa perehdyin kuntoutujien teksteihin. Vuori (2002) on omassa tutkimuksessaan tutkinut tek-

tuaalistuneen yhteiskuntamme asiantuntijuutta kirjoitusten pohjalta. Hän on analysoinut tutkimuksessaan asiantuntijoiden kirjoittamia kirjoja, joissa he puhuvat lapsiperheiden äideistä ja isistä. (Vuori 2002, 13.) Vehkakoski (2000) puolestaan on tutkinut diskurssianalyysin menetelmin vammaisuuden määrittymistä ammatti-ihmisten laatimien asiakirjojen valossa (Vehkakoski 2000, 10). Tässä tutkimuksessa lähestytään samoja teemoja hieman eri näkökulmasta – miten vanhemmat itse kirjoittavat omasta etävanhemmuudestaan.

Mikkeli-yhteisössä (liite 1) kerätystä aineistosta poimin vanhemmuutta koskevat ajatukset päiväkirjoista sekä elämäntarinoista. Nämä ajatukset keräsin kokonaisuudeksi ja pyrin luomaan diskurssianalyysin tyyppisesti kuvan kuntoutuvan narkomaanin vanhemmuudesta, toiveista ja odotuksista kuntoutumisen myötä. Diskurssianalyysiin menetelmänä perehdyin muun muassa Suonisen (1992), Vehkakosken (2000), Jokisen ym (2002) ja Faircloghin (1992, 1997) tutkimusten kautta. Muodostin kirjoitusten pohjalta vanhemmuuteen liittyviä repertuaareja. Repertuaarien muodostamisessa käytin apuna esimerkiksi Suonisen (1992) diskurssianalyysiä perheenäidin puheesta. Etsin ja kokosin tietoa siitä, mitä erilainen vanhemmuus tarkoittaa, miten ja millä keinoin entinen narkomaani tai alkoholisti kuvaa omaa vanhemmuuttaan yhteisöllisen huume-kuntoutuksen aikana. Tavoitteenani oli tehdä tutkimus, jossa kohtaavat kuntoutuvien henkilökohtaiset kokemukset sekä aikaisemmin tutkittu tieto vanhemmuuden poikkeustilanteista.

Tutkimusaineistot saatuaani luin kuntoutujien elämäkerrat sekä päiväkirjat läpi ja valitsin tutkimustani varten ne aineistot, joissa oli käsitelty vanhemmuutta. Tämän jälkeen poimin teksteistä kohdat, joissa oli aineksia omaan tutkimukseeni. Kirjoitin kaikkien viiden kuntoutujan teksteistä ylös kohdat, joissa viitattiin lapsiin tai vanhemmuuteen. Kun olin saanut tämän valmiiksi, aloin tarkastella ja analysoida diskursseja suhteessa yleisiin vanhemmuutta käsitteleviin diskursseihin. Tutkimusraportin laadinnassa valitsin raporttiini vain tärkeimmät ja kuvaavimmat diskurssit. Kuntoutuvien, sekä heidän lastensa nimet olen jättänyt raportistani pois anonymiteetin säilymiseksi.

Kuntoutujat olivat kirjoittaneet päiväkirjoihinsa melko lyhyesti ja vanhemmuuteen liittyvät tekstit jäivät suppeiksi. Tutkimuksen luotettavuutta olisi voinut lisätä ohjaamalla vanhempia pohtimaan tarkemmin omaa vanhemmuuttaan ja siihen liittyviä kokemuksia. On myös syytä pohtia millaisen vanhemmuuskontekstin Mikkeli-yhteisö (liite 1) luo, kun oma kuntoutuminen on pääasia. Vanhemmuuteen liittyvään pohdiskeluun ei varsinaisesti yhteisössä kannusteta, mutta vanhemmuutta tuetaan omaan identiteettiin kuuluvana asiana. Myös kuntoutusyksikön henkilökunnalla oli oikeus lukea päiväkirjoja ja kommentoida niitä. Nämä kaksi seikkaa vaikuttavat siihen, että päiväkirjoille ominainen intimitetti on saattanut hieman kärsiä, eivätkä kuntoutujat ole välttämättä kirjoittaneet päiväkirjoihin kaikkea, mitä ovat ajatelleet. Olen pyrkinyt ottamaan analyysissäni huomioon tämä seikan. Päiväkirjatekstejä yleisesti ajatellen kuntoutujien materiaali poikkeaaakin siinä suhteessa, että yleensä päiväkirjaa kirjoitetaan vain itselle. Kuntoutujat ovat kirjoittaneet päiväkirjaansa myös muille. Diskursianalyysin kannalta onkin syytä ottaa huomioon, että teksteillä on ollut lukija – diskurssin vastaanottaja ja selontekojen tulkitsija. Tutkimuksen kautta syntyvä kuva päihderiippuvuudesta toipuvan vanhemman diskursseista on yhteydessä aikaisempiin tutkimuksiin päihderiippuvaisista vanhemmista. Tutkimus tukee aikaisempia tutkimuksia vanhemmuuden luonteesta silloin, kun lapsi on huostaanotettu ja vanhemmuus on niin sanottua etävanhemmuutta.

5.1 Kuntoutujien elämäkerrat ja päiväkirjat aineistona

Tutkimusainestokseni jäi viiden päihdekuntoutujan tuottama kirjallinen materiaali. Tähän joukkoon kuului kaksi naista ja kolme miestä. Kuntoutujat ovat kuntoutusaikanaan tuottaneet päiväkirjaa tietäen, että sitä saatetaan käyttää tutkimustarkoituksiin. Elämäntarinoissa ja päiväkirjoissa kerrotaan vain ne asiat, jotka kerrontatilanteessa ovat kertojan mielestä merkityksellisiä. Tarina on aina sidoksissa kerrontahetkeen ja –tilaan. Kuitenkin päiväkirjoissa oli melko rohkeasti käsitelty omia tunteita ja omaa kuntoutumista ja siksi pidän mahdollisena aineiston käytön omaan tutkimustarkoitukseeni. Päiväkirjojen tekstien käyttö ja

analysoiminen tutkimustarkoituksiin on vaativa tehtävä. Aineisto on strukturoimatonta ja jättää siten suuren vapauden aineiston tulkinnassa. (Hirsjärvi ym. 2000, 205.)

Armisen (1994) mukaan elämäkerroissa yksilölliset, tietyt kokemukset ja tapahtumat kuvataan sosiaalisesti ymmärrettävästi. Sosiaalinen järjestys ja kulttuuri, jossa yksilö elää tulevat näkyväksi elämäkerroissa. (Armisen 1994, 33.) Armisen (1994) sanoin: ”Koko elämäkertojen suunnattoman viehätyksen voi ajatella piilevän niiden kyvyssä esittää kokemuksellinen tiivistymä ympäröivästä maailmasta.” (Arminen 1994, 34.) Päiväkirjojen käyttö tutkimusmateriaalina poikkeaa elämäkerroista siten, että päiväkirjoissa tarina ei etene samalla tavalla asiayhteydestä toiseen, vaan teksti saattaa olla ennakoimatonta ja poukkoilevaa. Elämäkerroissa tarinan kerronta strukturoi kertojan suhdetta elämään ja siten myös mahdollista sosiaalisen toiminnan uudelleen suuntautumisen (Arminen 1994, 35.) Itselle ja toisille ihmisille kerrottavat tarinat itsestä ja elämäntapahtumista muovaavat yksilön kokeman elämänhistorian. Elämästä kertominen mille tahansa kuulijakunnalle, esimerkiksi haastattelijalle, voidaan nähdä tapahtumana, jossa kertominen aina muuttaa identiteettiä jollakin tavoin. Keskustelussa tai haastattelussa tapahtuva elämäkertomuksen tuottaminen voidaan nähdä jopa neuvottelutilanteena, jossa kertojan identiteettiä rakennetaan yhdessä osallistujien kesken. (Nousiainen 2004, 32.)

Ihmisen identiteetin terapeuttisena välineenä refleksiivisyys ja elämäkerronta ovat merkityksellisiä. Refleksiossa ihminen taipuu sisäänpäin ja tarkastelee omaa sisäistä minäänsä. Ihminen heijastaa sisäistä minäänsä muihin elämästään kerrottuihin kertomuksiin. Refleksiivisessä tilassa omaa itseä ja omaa elämää kerrotaan yhä uudelleen uusien tulkintojen kautta. On mahdollista tuottaa sekä jatkuvuutta, että muutosta omaan identiteettiin (Hänninen 1999.) Itselle hyväksyttävä identiteetti syntyy kun pystymme ymmärtämään ja hyväksymään sen, että meistä on elämähistoriamme kuluessa tullut juuri tällaisia ihmisiä. Itselle hyväksyttävä identiteetti merkitsee, että oma sisäinen tila tulee merkittävimmäksi. Puhe vahvasta identiteetistä viittaa usein ristiriidattomaan ja individualistiseen yksilöön. Itselle hyväksyttävä identiteetti kuvaa identiteettiä, jossa on tilaa murtumille, ristiriidoille ja relationaalisuudelle. Näistä huolimatta tällainen

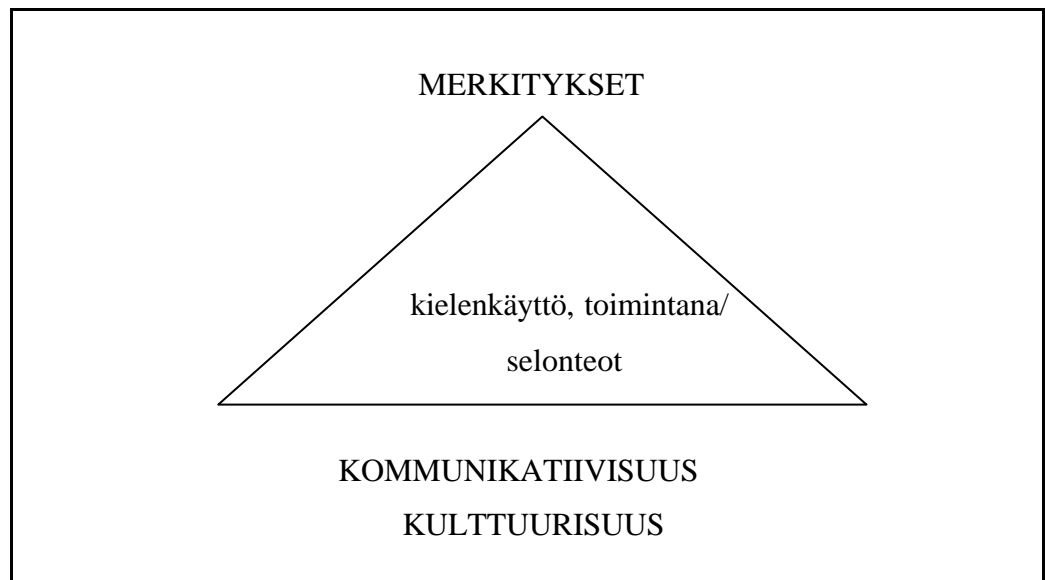
identiteetti voi olla hyväksyttävissä eikä sisällä vahvuuden pakkoa. (Nousiainen 2004, 22-23.)

Tekstien maailmassa voi valita erilaisia lähestymistapoja. Teksti voi olla fyysistä materiaalia: paperia ja mustetta. Semioottisena materiaalina teksti merkitsee sanoja, kuvia ja säveliä. Teksti ei voi olla semioottista, ellei se ole ensin fyysistä (Lehtonen 2004, 106.) Fyysiseltä kannalta ajatellen tekstit ovat kommunikatiivisia artefakteja eli ihmisen tuottamia yhtydenpidon välineitä (Lehtonen 2004, 106). Tässä tutkimuksessa kuntoutujat ovat käyttäneet fyysisiä materiaaleja: kyniä ja vihkoja – tuottaessaan omaa ajatusmaailmaansa näkyväksi. Kun taas tarkastelemme tekstejä semioottisesta näkökulmasta, joudumme pohtimaan yksittäisten merkkien, kirjainten ja välimerkkien merkitystä yksistään tai ryhmänä, jolloin merkit muodostavat sanoja. Kulttuuriin sidottu kieli ja siinä esiintyvät sanat pitävät sisällään yhteisesti sovitun merkityksen. (Lehtonen 2004, 108.) Esimerkiksi kirjoittaessamme peräkkäin fyysiset merkit L E I P Ä, ymmärrämme sen tarkoittavan syötävää viljavalmistetta. Tällaista sanakirjaluonteista merkitystä tietylle kirjainyhdistelmälle kutsutaan myös *denotaatioksi*. Sana leipä voi kuitenkin tuoda toiselle ihmiselle mieleen myös monia muita merkityksiä – se voi palauttaa mieleen kuvan vastaleivotusta leivästä, tuoda mieleen tuoksut, jotka juuri leivotusta lämpöisestä leivästä tulvivat sieraimiimme. Tällaisia tiettyyn sanaan liittyviä ominaisuuksia, konteksteja ja emotionaalisia reaktioita kutsutaan *konnotaatioksi*. (Lehtonen 2004, 109.) Pyrin analyysissäni tulkitsemaan aineistosta löytyviä denotaatioita ja konnotaatioita.

5.2 Diskurssianalyysi menetelmällisenä viitekehyksenä

Diskurssianalyysi menetelmällisenä viitekehyksenä on tutkijalle haastava ja mielenkiintoinen. Analyysin perustana ovat sanomat, joko puhunnokset tai tekstit, jotka kuulemme joko todellisen asiantilan kuvana tai tilanteen mukaan vinoutuneena. Diskurssianalyysissä kiinnostus kohdistuu siihen, miten toimijat tekevät asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllään. (Jokinen, Juhila, Suoninen 2002, 17).

Diskurssianalyttisen tutkimuksen ytimen voi Jokisen (2002) mukaan hahmottaa kolmiona (kuvio 1). ”Olennaista koko diskurssianalyttisessä tutkimuksessa on, että siinä tukeudutaan koko kolmioon niin, että kärkien ajatellaan olevan toisiinsa kietoutuneita.” (Jokinen ym. 2002, 55.)

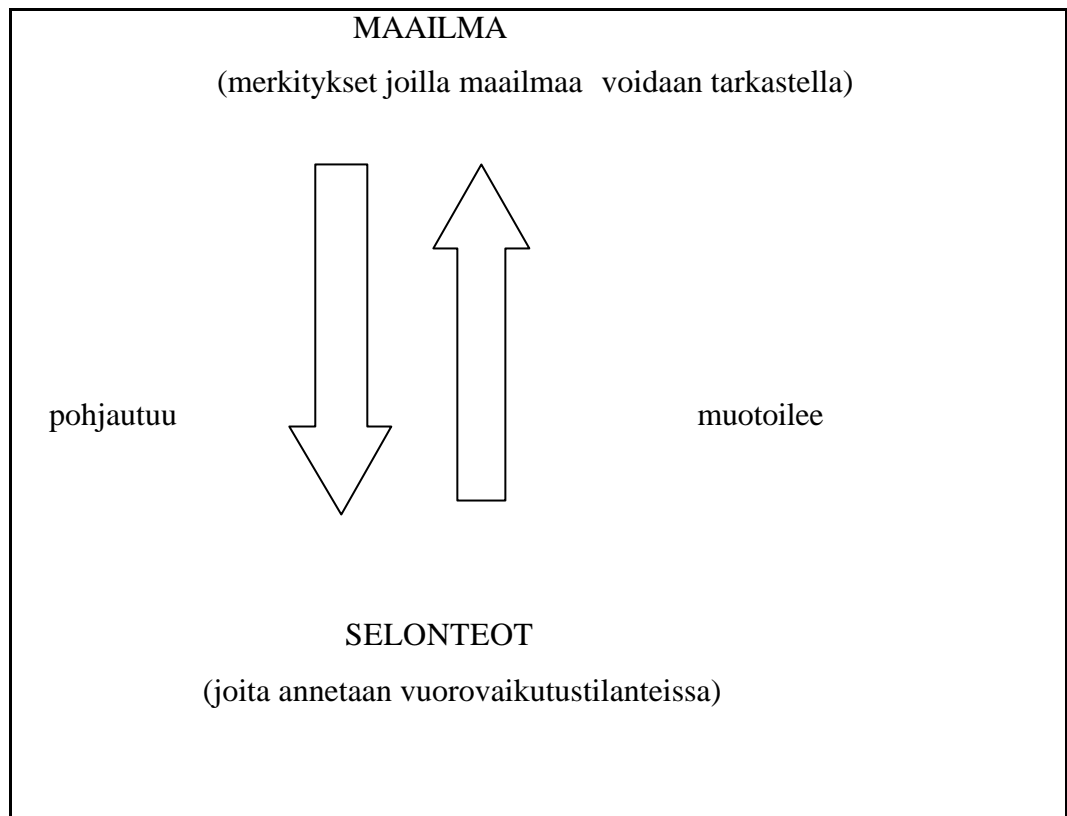
Kuvio1: Diskurssianalyysin kolmio (Jokinen & Juhila 2002) (Jokinen ym 2002, 55.)

Diskurssianalyysissä tarkastelun kohteena on se, millaiset kuvaukset ja selitykset ovat keskustelun eri kohdissa ymmärrettäviä ja millaisia asiantiloja tai muita seurauksia selityksillä luodaan (Jokinen ym 2002, 18). Diskurssianalyysi tarkastelee kaikkea kielenkäyttöä tekemisenä; ihminen on kieltä käyttäessään osallisena kulttuurin virrassa uusintamalla tai muuntamalla sitä. Puheet ja teot eivät ole diskurssianalyysin näkökulmasta toistensa vastakohtia, vaan niiden molempien katsotaan olevan toimintaa (kuvio 1), joka ylläpitää tai muuntaa sosiaalista todellisuutta. (Jokinen ym 2002, 19.)

Omassa tutkimuksessani tarkastelen kuntoutujien itse tuottamia tekstejä, joten helpointa on lähteä sanastosta: millaisella sanastolla kutakin asiantilaa kuvataan. Pelkkään sanastoon pohjautuva analyysi ei kuitenkaan riitä diskurssiana-

lyysin tunnusmerkiksi, vaan analyysissä on pyrittävä pääsemään syvemmälle yksilön kokemusmaailmaan. Diskurssianalyysissä puhutaan *selonteosta*, jotka yksinkertaisesti määritellen tarkoittavat sitä mitä sanotaan, esimerkiksi ”tänään on ollut pilvinen päivä”. Tarkastelun kohteeksi valittavat selonteot (engl. account) tuovat esiin sen, miten ihmiset tekevät ymmärrettäväksi toisilleen itseään ja omaa maailmaansa. (Jokinen ym 2002, 20.) Useimmissa tilanteissa selontekojen antaminen aloitetaan varovaisesti tutuimmista vaihtoehdoista, ”itses-tään selvän tuntuisista diskursiivisistä merkityksistä”. Mahdollinen vuorovaikutuskumppani esittää kritiikkiä ja odotuksia sitä enemmän, mitä oudommalta selonteko hänestä kuulostaa. Jatkoselonteot rakennetaan jollain uudella tavalla suhteessa kritiikkiin. (Jokinen ym. 2002, 27-28.)

Pelkästään sanastoon keskittyvä analyysi tarkoittaa, että tekstistä etsitään ja lasketaan tiettyjä sanoja. Toisin sanoen katsotaan montako kertaa tietty sana esiintyy tekstissä. Silloin on kyse *sisällön analyysistä*. (Helkama, Myllyniemi ja Liebkind 1999, 42.) Tämä täytyy erottaa diskurssianalyysistä, jossa pyritään menemään tulkinnoissa pidemmälle. Diskurssianalyysissä lähdetään siitä, että kielen käyttäjät esittävät erilaisia versioita tapahtumista, asioista ja ihmisistä ja näillä tulkinnoillaan he oikeastaan luovat ne tapaukset, ihmiset ja asiat, joista puhuvat. Yhden henkilön selontekojen merkitykset saattavat olla ristiriidassa keskenään, henkilön itse sitä tiedostamatta. Diskurssianalyysissä yritetään päästä juuri asioiden monimerkityksisyyden jäljille. (Helkama ym. 1999, 43.)

Kuvio 2: Selontekojen ja maailman välinen suhde (Jokinen ym. 2002, 21).

Selontekojen ja maailman välinen suhde Suonisen mukaan (kuvio 2) on vuorovaikutuksellinen: selonteot muotoilevat yksilön kokemaan maailmaa, mutta myös toisaalta pohjautuvat siihen. Suoninen (1992) käyttää tutkimuksessaan termiä *repertuaari* kuvaamaan sellaista rajattua käsitejoukkoa, joka liittyy yhteen teemaan. Repertuaarit ovat sisäisesti varsin ristiriidattomia, mutta keskenään ristiriidassa. (Suoninen 1992, 9.) Esimerkiksi perheenäidin puheesta Suoninen (1992) on löytänyt individualistisen, familistisen, realistisen, humanistisen, romanttisen ja kohtalorepertuaarin. Nämä repertuaarit ovat perhe-elämästä puhuttaessa keskenään ristiriitaisia. (Suoninen 1992, 116.)

Suoninen (1992) on käyttänyt tutkimuksessaan käsitettä *identiteetti* kuvaamaan niitä erilaisia ominaisuuksia, joita toimijat itselleen luovat käyttäessään erilaisia repertuaareja. Identiteetit ovat erilaisia ominaisuuksia, velvollisuuksia ja oikeuksia, joita esimerkiksi perheenjäsen olettaa itselle ja toisille perheenjäsenille. (Suoninen 1992, 40.)

Kieli tutkimuksen kohteena on osaltaan kulttuurimme ja merkitysjärjestelmämme tutkimusta. Fairclough (1997) toteaa: ”Kielenkäyttö, eli jokainen teksti, rakentaa aina yhtäaikaisesti sosiaalisia identiteettejä, sosiaalisia suhteita, sekä tieto- ja uskomusjärjestelmiä.” (Fairclough 1997, 76.) Kieltä ja sen kautta aukeavia yksilökohtaisia kokemuksia tutkimalla pääsemme sosio-kulttuuristen merkitysten jäljille. Ymmärtäminen on aina sidoksissa siihen näkökulmaan, josta asioita tarkastellaan. Metaforana ajatellen yksilön näkökulma voisi olla maisema, joka avautuu meille erilaisen riippuen siitä, mistä suunnasta sitä katsomme. maisemaa asian voi ilmaista muun muassa siten, että katsojan asema katsottavaan maisemaan määrittelee sen, mitä hän näkee. Asemaa, josta tarkastelua suoritamme, kutsutaan kielenkäytön tutkimuksen parissa myös positioksi. Positiolla ei tarkoiteta vain paikkaa vaan myös ruumiillista ja sosiaalista suhdetta paikkaan ja maisemaan nähden (Nousiainen 2004, 12). Diskurssianalyysissä tutkijan positio on se näkökulma, josta hän selontekoja tutkii.

Diskurssianalyysi on monisyinen tutkimusmenetelmä, jolla on monia eri suuntauksia. Myös terminologia vaihtelee riippuen koulukunnasta. Diskurssianalyysin uusia suuntauksia on muun muassa Faircloughin (1992) edustama kriittinen diskurssianalyysi, joka pyrkii tuomaan diskurssien taustalla esiintyvät valtasuhteet näkyviksi. Kriittisessä diskurssianalyysissä pyritäänkin tarkastelemaan erilaisten sosiaalisten ongelmien rakentamista ja sitä kautta vaikuttamaan niihin. Mahdollisuuksia muutokseen pyritään esittämään tekemällä kielenkäytön piilevät puolet, eriarvoisuus ja valta näkyväksi. (Fairclough 1992, 26.)

6 Päiväkirjoissa lausuttua

Kuntoutujien elämäkerroista tai päiväkirjoista saadut tulokset olen jakanut *äitiyden, isyyden ja parisuhteen* repertuaareihin, sekä *individualistiseen* repertuaariin. Otteet sisältävät viittauksia tunteisiin ja kokemuksiin kuntoutumisen aikana. Olen pyrkinyt analyysissäni kuvaamaan mahdollisimman selvästi ajatukset, joita otteista minulle heräsi. Vanhemmuuden tutkiminen päihdekuntoutuji-

en kautta antaa kuvan tietyn marginaaliryhmän kokemuksista vanhemmuuteen. Nousiaiseen (2004) viitaten marginaaliset ilmiöt voivat pitää sisällään kulttuurisia merkityksiä jopa selvemmin kuin normin mukaiset ilmiöt (Nousiainen 2004, 10). Mikkeli-yhteisössä (liite 1) ei korosteta kuntoutujien vanhemmuutta. Vanhemmuus on läsnä, mutta se ei saa häiritä kuntoutujan omaa kuntoutumisprosessia. Liian suuren painoarvon antaminen saattaisi viedä vanhemman huomiota liiaksi itsen ulkopuolelle ja hidastaa omaa identiteetin eheytymistä.

6.1 Äitiyden repertuaari

Mikkeli-yhteisössä (liite 1) kuntoutuvat äidit kirjoittavat päiväkirjoissaan tunteistaan lähinnä äitiyden menettämisen kokemusten kautta. Äidit eivät kuvaile tarkkaan tilanteita tai asioita, jotka tuottavat pahaa oloa, vaan jättävät sen lukijalle avoimeksi. Päälimmäisenä tunteena kuntoutujat kuvaavat ikävän lapsia kohtaan. Päiväkirjoista välittyy kuva myös toiveikkaasta ja odottavasta äidistä – äidistä, joka pyrkii luomaan uuden yhteyden lapseensa. Yhteiskunnassamme suhtaudutaan kummeksuen äiteihin, jotka ovat hyvinneet lapsensa. Lapsestaan erillään asuvat äidit tuntevatkin syyllisyyttä siitä, että eivät asu lapsensa kanssa. Jos ero johtuu naisen lähdöstä pois lasten luota, on syyllisyys voimakkaampaa ja selvemmin kohdistettavissa. Syyllisyyden tunteesta on vaikea päästä eroon. Eroon pääsemisessä auttaa jos on pystynyt vakuuttamaan itselleen, että on tehnyt ainoan oikean ratkaisun sekä itsensä että lapsen kannalta. Äidit kantavat syyllisyyttä tekemisistään ja tekemättä jättämisistään suhteessa lapsen hyvinvointiin.

Ennen kuntoutusjakson alkua päihderiippuvainen äiti on jossain tilanteessa havainnut olevansa aineeseen riippuvainen. Oma päihderiippuvuus ja siitä seurannut lasten huoltajuuden menetys on kuntoutuksen aikana monesti mielessä. Kuntoutujat kokevat syyllisyyden tunteita siitä, että eivät ole olleet läsnä lasten varttuessa tai eivät ole pystyneet pitämään yhteyttä heihin. Myös kuntoutuksen aikana yhteydenpito on hankalampaa – puheluita ei sallita kuntoutuksen alkuvaiheessa Mikkeli-yhteisössä (liite 1) ja puhelujen kesto on rajoitettu. Kuntoutuvat äidit luovat syyllisyyttä kuvaavia diskursseja päiväkirjoissaan. Syyllisyys

kuvataan yksilöä hallitsevana ja painavana olotilana, jolle ei ole mitään tehtävissä.

”Tajusin heti aamulla, että tänään poikani täyttää 13 vuotta. En ole häntä nähnyt, kun viimeksi vauvana. Syyllisyys painaa. Tulee epätoivoinen olo, kun taas on tunne, että oon 13 vuotta myöhässä.” (äiti1)

”Lapsia on hirveä ikävä. En yritä kieltää tunteitani, kuten aiemmin.” (äiti1)

Äiti kuvaa lapsiin kohdistuvaa ikäväänsä ”hirveäksi”. Ilmaisuu on voimakas ja kuvastaa äidin kaipuuta nähdä lapsiaan. Jälkimmäinen lause kertoo, että äiti on aikaisemmin yrittänyt tukahduttaa tunteensa, mutta on nyt valmis kohtaamaan ikävän tunteen. Päiväkirjan toteamuksesta voi päätellä, että äidillä on ollut lapsiaan ikävä ennenkin, eikä tunne ole vieras äidille. Äitiyteen liittyvä käsite äidinrakkaus on läsnä otteessa.

Päiväkirjoissaan ja elämäkertoissaan äidit joutuvat selittämään itselleen vanhemmuuden menettämistä. He pohtivat millainen tilanne johti huostaanottoon tai katkokseen yhteydenpidossa. Myös syyt ja oma osallisuus tapahtuneelle on selvitettävä itselle. Päiväkirjaotteissa on näkyvästi esillä äidin haavoittuvaisuus. Täysin lapsilleen omistautuva äitiyden ihannekuva on rikkoutunut, kun äiti on joutunut luopumaan aineen vuoksi lapsistaan.

”Tein aikanaa oikean valinnan antaessani heidät muiden kasvatettaviksi, silti se edelleen sattuu ja tuntuu kuin olisin luopunut erittäin tärkeästä asiasta, äitiydestä. Siihen sisältyy katkera ajatus että luovuin äitiydestäni kaiken sen paskan takia, mitä elämäni oli. (---) Ja lohtua kuitenkin tuo se että olen aikanaan toiminut oikein ja säästänyt lapseni rypemästä samassa suossa, mitä heidän elämänsä varmasti olisi ollut jos he olisivat joutuneet sivusta elämäni seuraamaan.” (äiti1)

Äiti miettii tekemiään valintoja. Lasten huostaanotto oli se sitten vapaaehtoista tai vastentahtoista, on jokaiselle vanhemmalle viimeistään kuntoutumisen myötä tärkeä ja vaikea asia. Asia täytyy käydä läpi itsensä vuoksi – oppia ymmärtämään miksi niin tapahtui. Äiti pohtii, että on ”tehnyt aikanaan oikean ratkaisun” antaessaan lapsensa muiden hoidettavaksi. Hän kuvailee tilannetta, joka

olisi voinut olla toinen ratkaisu: lapset olisivat seuranneet sivusta päihteiden ”suossa” kamppailevaa äitiään. Äiti lohduttaa itseään sillä, että on luopuessaan äitiydestään antanut lapsilleen mahdollisuuden parempaan elämään. Toteamus pitää sisällään uskon siihen, että jos lapset olisivat jääneet äidilleen, he olisivat mitä luultavimmin ajautuneet samanlaiseen elämäntilanteeseen ja päihteiden pariin kuten äitinsä. Tässä ajatusketjussa taustalla puhuu mielestäni vastuuta kantava äiti. Oman identiteetin eheytyksen kannalta äidin on opittava ymmärtämään ja hyväksymään tekemänsä ratkaisut.

”Mä ite vein tytön lastenkotiin sinne X:ään, missä mä olin ite ollu, että se oli helpompi ehkä niinkin vielä. Joo mä sanoin silloin, että mä en pysty keskittymään nyt lapseen.” (äiti2)

”...ettei ne voi tietää, kenellä ei ole lasta miltä tuntuu. Ei voi. Ei voi ja ei musta ehkä se tilanne, kun se on viety pois. Sitä paitsi mä olen itse vienny tytön pois tai niinku käskystä.” (äiti2)

Vanhemmuudesta luopuminen. Äiti kuvaa kertoo, että on itse vienyt lapsensa lastenkotiin. Hän korostaa asiaa tuomalla oman persoonansa esiin kolmessa sanassa: ”mä”, ”ite” ja ”vein”. Hän korostaa omaa rooliaan lapsen luovuttamisessa, jossa on itse ollut aktiivinen. Äiti on itse sanonut, ettei pysty keskittymään lapseen. Tämän äidin kohdalla lapsen menettäminen kerrotaan puheessa ja kirjoituksessa oman tahdon alaisena tapahtumana, jolla on merkitystä äidille itselleen tapahtuman hyväksymisessä. Sellainen tapahtuma, jossa itsellä on ollut edes kuvitteellista päätösvaltaa, on helpompi käsitellä kuin tilanne, jossa omaa mielipidettä ei ole kuunneltu. Kun on kysymys niin tärkeästä asiasta, kuin oman lapsen pois antamisesta, on tällä seikalla vieläkin suurempi merkitys. Äiti kertoo, ettei sellainen ihminen voi tietää miltä tilanne tuntuu, ellei ole lasta. Tätä äiti korostaa lyhyellä lausahduksella ”ei voi”, jonka toteaa kolme kertaa. Äiti myös kertoo tilanteesta kahdella eri tavalla; toisaalta hänellä ei ole ollut mahdollisuutta ”se on viety pois” ja ”niinku käskystä”, mutta toistaalta jo edellä mainitsemani viittaukset siihen, että äiti on ”itse vienny tytön pois”. Se, että äidin kertomuksessa on selittelyä, kertoo myös siitä että asia on vaikea ja äiti kokee tarvetta selittää kuulijalle miksi näin tapahtui: ”mä en pysty keskittymään nyt lapseen”. Se, että äiti menettää oikeutensa lapseensa on hyvin leimaava asia

kulttuurissamme. Automaattisesti ajatellaan, että äiti on huono tai kummallinen ja vastuuton. Äiti kuitenkin tuo esille omaa vastuuntuntoaan esittämällä oman osallisuutensa tapahtumiin ja kertomalla, että oli halunnut lapsensa samaan lastenkotiin, jossa oli ollut itsekin. Se että sai itse vaikuttaa oli ”ehkä helpompaa niinkin vielä”.

Kuntoutuksen aikana monet vanhemmat pyrkivät luomaan toimivan yhteydenpidon ja tapaamisjärjestelyn lastensa tapaamiseksi. Päiväkirjoissa kuntoutujat kertovat tunteistaan tapaamisia sovittaessa tai odotellessa tai niiden toteuduttua. Tapaamiset tuntuvat olevan kovan työn takana, kuntoutujat joutuvat olemaan moniin eri tahoihin yhteydessä saadakseen tavata lapsensa. Näitä tahoja ovat mm kuntoutusyksikön työntekijät, Kela, sosiaalityöntekijät sekä lapsen nykyiset huoltajat. Yhteyttä lapseen pidetään kirjeiden, puheluiden ja vierailujen keinoin.

”Ajattelen lapsiani päivittäin ja olen päättänyt laittaa välejen uusimisen vireille. Asia on kuitenkin niin arka että otan audin X:lle(työntekijä) ja kysyn hänen mielipidettään asiassa.” (äiti1)

Tapaamisten järjestäminen kuntoutusyksikössä ei ole aina kovin mutkatonta. Äidin kirjoittamassa otteessa äiti päättää laittaa ”välejen uusimisen vireille” eli hän tietää, ettei uusi yhteys synny kovin helposti. Hän myös toteaa itse asian olevan arkaluonteisen ja tarvitsee siihen toisen henkilön mielipiteen. Välien uusiminen on arka aihe kaikille osapuolille; lapselle, biologiselle vanhemmalle sekä sijaisperheelle, jossa lapsi mahdollisesti varttuu. Äiti tietää asian koskettavan monia ja haluaa toimia tilanteessa oikein – ei vain omien mielihalujensa ajamana. Äiti kantaa vastuuta myös tekojensa mahdollisista seurauksista itselleen ja muille.

”Tyttöille laitan paketin menemään tälläviikolla, hänellä on synttärit ja olen koko vuoden säästänyt rahaa ja ostanut hänelle ison kasan lahjoja. ... Mielestäni en kuitenkaan häntä lahjo, vaan lähetän kerralla parin vuoden joulu- ja synttärilahjat. Saisimpa häneltä kirjeen.” (äiti1)

Äiti kertoo suunnitelmistaan lähettää tyttärelleen lahjapaketin. Hän pitää asiaa merkittävänä, koska kirjoittaa siitä päiväkirjassaan. Äiti kertoo kuinka on

koko vuoden säästänyt rahaa ja ostellut säästöillään työlleen ”ison kasan” lahjoja. Hän huomaa ehkä kirjoittaessaan, että lukija saattaa tulla johtopäätökseen, että äiti lahjoo tyttärtään, sillä hän selittää seuraavaksi ”mielestäni en kuitenkaan häntä lahjo”. Hän selittää tulevaa tekoaan myös kertomalla, että kyseessä on ”parin vuoden synttärei- ja joululahjat”, joka on tavallaan perusteluna sille, että äiti voi lähettää kerralla useamman lahjan. Lopuksi äiti esittää toiveen, että saisi tyttäreltään kirjeen. Äiti ikään kuin avaa kanavan tyttärelleen lähettämällä lahjoja – tyttären on luonnollista vastata kirjeellä kiittääkseen. Äidin haaveena on saada kuulumisia työstään.

”Sain kirjoitettua asiallisen kirjeen tytön kasvattivanhemmille ja laitettua sen postiin. Purin myös ryhmässä asiaa ja nyt on helpottunut olo.” (äiti1)

Äiti kertoo miten on saanut postitettua kirjeen tyttärensä sijaisperheelle. Sana-valinta ”sain kirjoitettua” viittaa siihen, että kirjoittaminen ei ole ollut kovin helppoa tai siihen ryhtyminen on vienyt aikaa. Kun puhutaan jonkin asian päätökseen saamisesta, on kysymys yleensä kovan työn takana olevista asioista tai epämieluisista tehtävistä. Tavallisista ja vähämerkityksellisemmistä asioista kerrotaan usein yhdellä verbillä esimerkiksi ”kirjoitin kirjeen”. Se, ettei kirjeen kirjoittaminen ollut äidille yksinkertainen asia tulee ilmi myös päiväkirjaotteen seuraavassa lauseessa, jossa äiti kertoo, että on purkanut ryhmässä asiaa. Asian jakaminen muiden kuntoutujien kanssa on tuottanut äidille helpotuksen tunteen, mutta varmasti myös kirjeen valmiiksi saattamisesta on seurannut helpotuksen oloa. Ensimmäisessä lauseessa äiti kuvailee kirjeen sisältöä ”asialliseksi”. Ehkä kirjeen kirjoittamisen hankaluus on johtunut osaltaan siitä, että sen tyyliin ja sisältöön on täytynyt panostaa normaalia, kuulumisten vaihtoon liittyvää, kirjettä enemmän. Äidin valitsema ”sain kirjoitettua” voisi liittyä myös siihen, että äiti on onnistunut kirjoittamaan nimenomaan asiallisen kirjeen sijaisvanhemmille.

”Sossusta tuli huostaanottopaperit ja lukiessani niitä tuli hieman huono olo, tai paremminkin surullinen.” (äiti1)

Sosiaalihuolto on lähettänyt äidille huostaanottoon liittyviä asiakirjoja. Äiti on vastaanottaja, joka lukee papereista, mitä asiantuntijat ovat päättäneet hänen lastensa asioista. Äidille vastaanottajan rooli ei ole helppo vaan hän kokee papereita lukiessaan olonsa ”huonoksi” ja ”surulliseksi”. Äiti ei halua olla tunteis-

saan liian jyrkkä, vaan on lieventänyt adjektiivia ”huono” sanalla ”hieman”. Kirjottamalla tunteistaan äiti haluaa kuvata ne sellaisena, joiden kanssa hän kykenee selviytymään. Kuntoutuksen aikana liika katkeruus tai huono olo saattaisi johtaa vain henkiseen pahoinvointiin ja hidastaa toipumista.

”Palaset loksahdelevat paikalleen monessakin suhteessa. Isoin juttu tänään on se että perhetarkastaja näytti mulle vihreätä valoa, tytön tapaamisiin ja yhteyden luomiseksi.” (äiti1)

Äiti on ollut yhteydessä perhetarkastajaan, joka on antanut suostumuksensa tyttären tapaamisiin. Äiti kuvailee asian olevan yksi ”iso juttu”, jolla korostaa asian merkityksellisyyttä itselleen. ”Vihreä valo” on hiukan epämääräinen ilmaisu, eli lukija ei voi tarkalleen tietään mitä perhetarkastaja on äidille sanonut. Kuitenkin se tarkoittaa, ettei perhetarkastajan taholta ole estettä äidin ja tyttären tapaamisiin liittyen. Tavallaan liikennesääntöjä ajatellen äidille on nyt annettu lupa ylittää tie, mutta takeita turvallisesta ylityksestä ei voi kukaan antaa.

*”... ja sitte se oli kaikkein parasta, kun me menttiin tytön kanssa puistoon ja kei-
nuttiin tytön kanssa. Mulle tuli niin hyvä fiilis, siis aivan uskomaton olo silleen
niinku ... mä keinun oman lapseni kanssa, äitinä...” (äiti2)*

Äidin elämäkerrasta poimitussa katkelmassa äiti kertoo omasta äitinä olemisen kokemuksestaan kuntoutumisen aikana. Äiti on ollut vierailulla tapaamassa lastaan sijaisperheessä, ja on kokenut yhteisen tekemisen myötä äitiyden tunteen voimakkaana. Kuva äidistä keinumassa lapsensa kanssa on idyllinen ja hyvä – sellainen kuva, joka hyvästä ja hyväksyttävästä äidistä on helppo muodostaa. Kuntoutumisen kannalta hyvillä itsetuntoa ja omaa identiteettiä tukevilla kokemuksilla on positiivinen merkitys. Äidille on tullut vierailun aikana ”hyvä fiilis” ja ”aivan uskomaton olo”, mikä voi edesauttaa äidin kuntoutumista ja vanhempana kehittymistä. Päihderiippuvainen vanhempi on ollut päihteitä käyttävänä riippuvainen hyvästä olosta – nyt lapsen tapaamisesta syntynyt olotila muistuttaa äitiä ”hyvän fiiliksen” olemassaolosta.

Äitiyden repertuaarissa esiintyy voimakkaana aikaisemmin kiellettyjen tai peitettyjen tunteiden esiinmarssi. Kuntoutumisen myötä äidit sallivat itselleen

kaipauksen, ikävän ja syyllisyyden tunteet, jotka paljastavat äidinrakkauden olemassaolon. Äidit myöntävät oman haavoittuvaisuutensa. Teksteistä on havaittavissa, että naisten identiteetti äitinä kehityy ja saa voimaa kuntoutumisen myötä. Äidit ovat valmiita kantamaan vastuuta ja toimimaan oman äitiytensä vuoksi, vaikka se tietäisi vaikeiden asioiden kohtaamista. Vaikeita asioita ovat sijaisperheen ja perhetarkastajien kanssa tehtävä yhteistyö lasten tapaamisien vuoksi, sillä äidit joutuvat niissä tilanteissa tekemään selkoa omasta elämästään viraille ihmisille. Liittyminen äitiyden viiteryhmään tulee esiin ajattelussa, että ”äitiä voi ymmärtää vain toinen äiti”. Diskursseissa esiintyy toistuvasti äidin toive kuulla lapsesta ja saada lapseen toimiva kontakti. Äidit alkavat kuntoutuksen myötä tavoitella heille kuuluvaa identiteettiä äitinä ja joutuvat perustelemaan syitä, miksi ovat vanhemmuutensa menettäneet. Taustalla perusteissa esiintyy ajatus huolta kantavasta ja vastuunsa tuntevasta äidistä, joka luopui äitiydestään lastensa edun vuoksi. Kuntoutumisen myötä idyllinen ja hyväksyttävissä oleva äitihahmo liittyy hiljalleen osaksi kuntoutuvan äidin identiteettiä.

6.2 Isyyden repertuaari

Isät kertovat päiväkirjoissaan äitejä vähemmän tunteistaan; ikävästään ja syyllisyyden tunteistaan. Isät ovat niukempia ilmauksissaan, he jättävät enemmän kertomatta. Yhteiskunnassamme äideille on annettu enemmän jalansijaa lasten asioihin nähden, isien jäädessä taka-alalle. Mikkeli-yhteisön (liite 1) isät näyttävät kirjoituksiensa perusteella kiinnittävän enemmän huomiota tapahtumiin kuin tunteisiin. He kertovat enemmän isyydestään tapahtumien ja menetetyntalva-asemansa kautta.

”Päivällä oli taas muksuja ikävä.” (isä2)

Ikävän toteamisen yhteydessä isä nimittää lapsiaan päiväkirjassa muksuiksi. Jos vertailen sanoja ”lapset” ja ”mukset” keskenään, teen tulkinnan, että ”mukset” on tuttavallisempi ja pehmeämpi ilmaisu kuin ”lapset”. Isän käyttäessä sanaa ”mukset” hän samalla tekee lapset läheisemmiksi ja ilmauksensa persoonallisemmaksi. Myös isän kommentissa käy ilmi, että ikävä on usein toistuva tunne

– siitä kertoo sana ”taas”. Päiväkirjan merkinnöissä tämän kaltainen ilmaisu oli tyyppillinen. Lapsiin kohdistuvaa ikävä tai ajatuksia ei sen tarkemmin eritelty, kerrottiin vain että ikävä on. Se, että asia on kirjoitettu ylös päiväkirjaan on kuitenkin merkityksellistä, sillä yleisesti ottaen päiväkirjat sisälsivät hyvin vähän viittauksia omiin tuntemuksiin.

”Vähän se kaivertaa, ettei voinut viettää joulua lasten kanssa. Mutta seuraava joulu sitten.” (isä2)

Isä kirjoittaa päiväkirjassaan lyhyesti joulun liittyvistä odotuksistaan. Isä haluaisi olla jouluna lastensa kanssa, mutta kuntoutusjakson aikana se ei ole mahdollista. Isä on realistinen ja tyytyy toteamaan asiat niin kuin ne ovat.

”Joulu vähän mietityttää. Parempi se on kuin pari edellistä. Lapsia on mielettömän ikävä ollut tänään.” (isä2)

Joulu on kulttuurissamme perinteinen perheen juhla. Joulun aikaan ollaan yhdessä perheen kanssa ja muistetaan läheisiä ystäviä ja sukulaisia kortein ja lahjoin. Isä on pohtinut joulua ja lapset ovat tulleet mieleen. Sitä kautta ikävän tunne on kokemuksena voimakas ja ”mieletön”. Isä viittaa kertomassaan ”parempi se on kuin pari edellistä” siihen, että aikaisemmat joulut ovat menneet jollain tavalla huonosti ja hän uskoo, että tuleva joulu, vaikkakin erillään lapsista, on parempi kuin aikaisemmat. Sanomalla näin, hän samalla tekee itselleen helpommin hyväksyttäväksi sen asian, että joutuu tulevana jouluna olla erossa lapsistaan.

”Soittelin tytöille ja siellä kaikki o.k. Pyysivät kovin käymään kun sinne päin on matka, mutten tohtinut luvata. Siellä niinkun vastaa tää uusi tyyppi jo puhelimeenkin... voi saatana. ei meinaa edes tuntua missään. Olen ilmeisesti julistanut itselleni hoitorauhan kun ei meinaa tämän enempää jaksaa kelata koko asiaa. Tiedänhän, että totta vitussa saan itseni ahdistumaan niin halutessani tuostakin asiasta... enkä vähän mutta se ei kyllä tässä vaiheessa edistä mitään.” (isä 3)

”Soittelin tytöille ja taas se saatanan karvanaama vastaa puhelimeen. Siihen on sanalla sanoen vaikea suhtautua.” (isä3)

Katkelmista käy ilmi jaettuun isyyteen liittyvät tuntemukset. Isälle on selvinnyt, että hänen entinen vaimonsa ja lapsensa asuvat yhdessä eri miehen kanssa. Isän valta-asema perheessä on uhattuna. Isän kirjoituksesta näkyy selvästi risti-riitaisuus tunteissa. ”Uusi tyyppi” vastaa puhelimeen ja isä kirjaa, ettei se tunnu miltään. Kuitenkin hän jatkaa, että ahdistumisen tunne ei ole kaukana. Jo seuraavassa kommentissa ahdistus onkin saanut otteen isästä ja uutta miestä kuvaamaan ”saatanan karvanaamana”. On varmasti vaikea suhtautua siihen, että lasten ja entisen vaimon huomiota on jakamassa nyt joku toinen, tuntematon mies. Tuntemattomuus kuvastuu hyvin näistä kahdesta edellä mainitusta tavasta nimittää uutta miestä. ”Tyyppi” sanaa käytetään yleensä epämääräisestä ihmisestä, josta ei ole tarkkaa tietoa kuka hän on ja mistä tulee. Kirosan liittäminen ”karvanaamaan” kuvastaa isän halveksuntaa ja vihaa sitä miestä kohtaan, joka on ottanut hänen paikkansa perheessä ja joka jo vastaa perheen puhelimeenkin. Perheen, joka on ennen kuulunut isälle. Kuntoutusyksikössä erossa lapsistaan oleva isä ei pysty vaikuttamaan asioihin, joita entisessä kodissa tapahtuu. Tämä aiheuttaa avuttomuuden ja vihan tunnetta. Isä ymmärtää, ettei ahdistuminen vie asioita eteenpäin, eikä ole omalle kuntoutumiselle hyväksi. Kuitenkin suhtautuminen oman paikan ja valta-aseman menetykseen on hyvin vaikeaa.

”Tänään soitin X:n soskuun ja selvitin tytön lahjan lähettämistä sinne.” (isä1)

”Rupeen ottaa yhteyttä lapseeni, soitin tänään soskuun ja olin ihmeissäni miten se asiaan suhtautui. Siitä tuli mieleton olo. Siistii ku näkee sit joskus tytön. (isä1)

Kuntoutuvat vanhemmat aloittavat usein yhteydenpidon lapsiinsa sosiaalitoimen kautta. Isä kertoo soittaneensa sosiaalitoimeen ja selvittäneensä tyttärensä lahjan lähettämistä. Sosiaalitoimessa on viimeisimmät tiedot lasten olinpaikasta ja tilanteesta, joten on luonnollista, että vanhemmat ottavat yhteyttä ensinnäkin sinne. Monissa tapauksissa vanhemmat ovat olleet niin etäällä lastensa elämästä eläessään päihteiden sekoittamaa elämää, että heillä ei välttämättä edes ole tarkkaa tietoa missä heidän lapsensa ovat.

Isä kertoo, että ”rupee ottamaan yhteyttä” lapseensa. Kirjoituksesta voi tulkita, että isä ei ole aikaisemmin ollut yhteydessä lapseen, mutta nyt kuntoutuksen

myötä on siihen valmis ja halukas. Isä on kokenut sosiaalityöntekijän myönteisyyden yllätyksenä – ehkä hän odotti, että asia ei etene niin ongelmitta. Isälle on auennut ensimmäinen ovi yhteyden uudelleen luomiseksi ja hän on kokenut sen ”mielettömänä olona”. Isän odotuksen tunteet tulevat esiin viimeisessä lauseessa ”siistii, kun näkee sit joskus tytön”. Kirjoituksesta välittyy kuva heräävästä isyydestä – isälle oman lapsen merkitys omalle identiteetille alkaa selkiytyä vasta kuntoutumisen aikana.

”Joo tapaaminen on ohi ja hyvin meni. Tyttö ujosti koko tapaamisen ajan. Se sanoi et kuin kauan miun pitää olla täällä. Siitä meni vähän huonoksi. Tää oli elämäni parhaimpia päiviä.” (isä1)

Isä kertoo lyhyesti päiväkirjassaan tyttärensä tapaamisesta. Tytär oli ujostellut isäänsä koko tapaamisen ajan. Tytär oli vierastanut isäänsä siinä määrin, että oli kysynyt miten kauan vierailu kestää. Isä kuvailee, että tuon kysymyksen johdosta hänelle tuli huono olo. Lapsen kysymyksessä konkretisoituu isälle se tosiasia, ettei tytär enää tunne isäänsä ja isä on ollut liian kauan poissa tyttären elämästä. Lapsi kyseenalaistaa isän isyyden osoittamalla vierastavansa. Kuitenkin tytön näkeminen on isälle elämänsä ”parhaimpia päiviä”. Siihen isä sitten kertomuksensa tapaamisesta päättääkin.

”Huomenna tapaamaan tyttöä asiaa!! Ois hienoa jos sais pitää sitä jo sylissä ja tutustua paremmin.” (isä1)

Lapsen tapaaminen on iso ja odotettu asia kuntoutuksen aikana. Isä kuvaa tekstissään innostuksen ja odotuksen tunteita liittämällä kaksi huutomerkkiä ensimmäisen lauseen perään, sekä kertomalla että tytön tapaaminen on ”asiaa”. Tämä sanonta on syntynyt sanasta ”asiallista” ja sillä kuvataan puheessa ja tekstissä usein jonkin tapahtuman tai tilanteen erinomaisuutta tai sopivuutta. Isän mielestä on enemmän kuin sopivaa se, että hän näkee tyttärensä seuraavana päivänä. Isä esittää myös toiveitaan – hän haluaisi pitää tytärtään ”jo sylissä” ja ”tutustua paremmin”. Isä haluaisi saada lapseensa syvemmän kontaktin ja tutustua nopeasti. Hän haluaa ottaa isyyden hallintaansa.

”Palas jalat maan pinnalle. En saanu tavata tyttöä ollenkaan. Tai sanottiin et se ei halua tavata minua (4 vuotias) eihän se mua edes tunne. Kaikista parasta

se tuli jonkun ”hörhön” kaa vähän kävi vituttaa. Meni koko jutusta ihan paskaksi mutta X (työntekijä) oli hyvänä tukena ja matka oli opettavainen.” (isä1)

Vanhemman odotettua ja järjesteltyään tapaamista hyvissä ajoin, on selvää, että hänelle syntyy pettymyksen tunteita, jos tapaaminen jostain syystä peruuntuu. Isä kuvaa pettymystään ”jalkojen palaamisena maan pinnalle”. Isä tuntee, että on ollut ilmassa hyvänolon tunteensa ja odotuksensa kanssa. Realistinen ajattelu liitetään usein sanontaan ”jalat maan pinnalla”. Isälle realismi oli sitä, ettei tytär halunnutkaan tavata häntä. Tytär kyseenalaistaa jo toisen kerran isyyden. Isää estettiin näkemästä tyttärtään, mutta hän ei paljasta päiväkirjassaan kuka häntä kielsi. Hän puhuu passiivissa ”sanottiin”. Isän pettymys on vaihtunut ”vitutukseksi”, kun hän on huomannut, että tytär on tullut paikalle vieraan ihmisen, ”hörhön”, kanssa. Kaikesta päätellen isä kuvaa hörhönä toista miestä, joka on vienyt hänen tehtävänsä ja valta-asemansa tyttärensä elämässä. Isä on kokenut voimakkaita tunteita ja kertoo menneensä ”ihan paskaksi”. Tällä hän kuvailee omaa mielensisäistä tilaansa, joka on ollut sekasortoinen kahden merkittävän isyyttä uhkaavan tekijän vuoksi: tapaamisen eväämisen ja vieraan miehen ilmaantumisen vuoksi. Lopuksi hän kuitenkin kertoo saaneensa tukea yhteisön työntekijältä ja sen avulla kääntäneensä tappiollisen tapaamismatkinsa ”opettavaiseksi”. Kuitenkaan hän ei paljasta mitään asioita koki oppineensa tästä epäonnistumisesta.

”Soitin muksuille. Totesin että 10 min. on tosi lyhyt aika. En ehtinyt soittaa vanhimmalle pojalle, loppui aika kesken, Ei vaan raaskinut sanoa pojalle, että isän puhelinaika loppuu, pitää lopettaa.” (isä2)

Yleisin ja helpoin tapa pitää yhteyttä lapsiinsa on puhelin. Yhteisössä puhelujen kesto on kuitenkin rajoitettu ja isä kirjoittaakin päiväkirjassaan ajan olevan riittämätön. Jos vanhemmalla on useampia lapsia, on vaikea jakaa aikaa kaikkien kesken tai saada sitä riittämään kaikille. Isä kertoo, että ei ”raaskinut” kertoa pojalleen, että puhelinaika on lopussa. Jotkut vanhemmat eivät halua paljastaa lapsilleen tarkkaa olinpaikkaansa tai syytä, miksi puhelujen kesto on rajattu. He haluavat pitää yhteyttä lapsiin niin normaalilla tavalla, kuin se kuntoutuksen aikana on mahdollista.

”Ihan hyvä päivä. soitin tytön kummisedälle. Oli mukava jutustella. X ehdotti itse, että voiko tulla moikkaamaan ja parasta tuo tytön ja pojan mukana. Helvetin hyvä, ei tarvi ruveta vääntään ex-vaimon kanssa. Asiat järjestyy näköjään.” (isä2)

Isä kertoo, että päivä on ollut hyvä. Havaintoni mukaan monet vanhemmat kertovat päivän olleen kokonaisuutena hyvä silloin, kun ovat kuulleet jotain lapsistaan tai ovat jollain tavalla hoitaneet suhdettaan lapsiinsa esimerkiksi lähettämällä kirjeen. Isälle on soittanut lasten kummisetä, joka on ehdottanut, että tulisi isän lasten kanssa vierailulle Mikkeli-yhteisöön. Isä on yllättävän ja mukavan ehdotuksen vastaanottaja ja on siitä mielissään. Hän kokee, että kummisedän ehdottamalla tavalla vierailu sujuisi ehkä paremmin, kuin silloin, jos siitä pitäisi sopia lasten äidin kanssa. Isä olettaa, että vierailun sopimisesta äidin kanssa tulisi ”vääntöä”. Loppukommentista päätellen myös tämä isä luottaa siihen, että ”asiat järjestyy” ilman turhaa ponnistelua ja stressaamista. Isä suhtautuu luottavaisesti siihen, että kaikki kääntyy parhain päin.

”Tyttö ainakin tulee käymään. Sovittiin X:n (kummisetä) kanssa 14:sta päivä. Ex-vaimon kanssa täytyy vielä sopia. Sitten alkaa sossun ja Kelan kanssa ruuvaus, kummasta rahat.” (isä2)

Isä jatkaa seuraavina päivinä päiväkirjassaan samasta lasten tapaamiseen liittyvästä aiheesta. Hän on soitellut lasten kummisedän kanssa ja sopinut tarkemmin vierailun ajankohdasta. Lasten äitiin isä ei ole vielä ollut yhteydessä, sillä hän kirjoittaa sen asian olevan vielä edessä. Hän käyttää verbiä ”täytyy”, joka voi tarkoittaa sitä, että tehtävä ei ole mieluisa, mutta pakollinen. Toisaalta se voi olla myös omaan velvollisuuteen liittyvä toteamus. Kun isä on saanut ajankohdan selvitettyä myös äidin kanssa, hän kirjoittaa edessä olevan vielä yhteydenotto sosiaalitoimeen ja kansaneläkelaitokseen. Hän kokee, että edessä on ”ruuvausta” siitä, kummasta saa tarvittavat rahat vierailun järjestämiseen. Kuntoutuva vanhempi joutuu monessa eri tilanteessa käymään asioitaan läpi kyseisten laitosten kanssa, joten isän kokema ”ruuvaus” saattaa kuvata hyvinkin tarkasti niitä aikaisempia kokemuksia, joita isällä on. Isä on valmistautunut siihen, että yhtä selvää vastausta rahakysymykseen ei ole valmiina, vaan asia pitää selvittää ja siihen kuluu mahdollisesti aikaa ja puhelinsoittoja. Isällä on selvittäjän ja asioiden järjestelijän rooli.

”Hyvä fiilis. Soitin ex-vaimolle ja kerroin että ehkä pääsen käymään muksuja tapaamaan.” (isä2)

”Pientä odotuksen tunnetta havaittavissa huomista ajatellen. Puhuin muksujen kanssa puhelimesta ja kerroin tulevani käymään. Odottavat kuulemma. Mukava nähdä pitkästä aikaa.” (isä2)

Katkelmissa kirjoittaa päiväkirjaa tyytyväinen ja odottava isä, joka on selvinnyt pettymyksestään ja ottanut tilanteen haltuunsa selvittämällä yhteisössä, millaiset mahdollisuudet hänellä on vierailulla yhteisön ulkopuolella. Hän on soittanut entiselle vaimolleen ja kertonut suunnitelmistaan. Nopeasti tapaaminen lopulta järjestyykin ja isä pääsee kertomaan lapsilleen tulostaan. Lapset ovat kertoneet odottavansa isänsä näkemistä ja isä on painanut kuulemansa hyvin mieleen, sillä kirjoittaa siitä päiväkirjassaan. Monesti poissaolevalla vanhemmalla onkin huoli siitä, välittävätkö lapset enää. Isän viimeinen lause ”mukava nähdä pitkästä aikaa” on lausahdus, joka on saattanut esiintyä puhelinkeskustelussa juuri samoin sanoin. Isä toistaa päiväkirjaansa mukavaa keskusteluaan puhelimesta ja haluaa kerrata hyvän olon tunnetta tuottaneet asiat.

”Olo on erinomaisen loistava. Käytiin X:ssä. Matkaan päästiin vähän myöhässä. Tosi hyvä olo nähdä muksut pitkästä aikaa. Nuorimmainen vierasti mutta se oli odotettavissa. Ei olla paljon oltu tekemisissä. Tyttö ja poika ei vierastanut pätkäkään. Sääli että aika loppui kesken, mutta sille ei voinut mitään. ... Ei muksut unohda isiä niin helposti. Turhaan pyöritti sekin juttu jossain vaiheessa.” (isä2)

Onnistunut tapaaminen on takanapäin ja isän tuntemukset ovat voimakkaan positiiviset. Hän kertoo päivän tapahtumat pääpiirteissään, mutta vierailun tapahtumista hän kertoo vain itselleen olennaisen – sen miten lapset häneen suhtautuivat. Nuorin lapsista on vierastanut isää, mutta isä selittää asiaa kertomalla, että ”ei olla paljon oltu tekemisissä.” Vanhemmat lapset eivät olleet vierastaneet isää ja se on ollut vanhemmalle merkittävä asia. Isän kirjoituksesta voi päätellä, että hän on pohtinut lasten kiintymyksen säilymistä, kun tapaamisia on harvoin. Hän toteaa, ettei lapset unohda isää ”niin helposti”. ”Pyörittää” sanalla on yhteisön jäsenten kesken oma merkityksensä, joka tarkoittaa, että tietyt aja-

tukset toistuvat uudelleen ja uudelleen ja vaivaavat mieltä. Poissaolevana vanhempana isä on pelännyt, että lapset unohtavat hänet.

Isyyden repertuaarissa vallitsevat isyyden haltuunoton ja heräävän isyyden diskurssit. Isät kertovat tunteistaan enemmän silloin, kun on kyse omaa asemaa uhkaavista tekijöistä. Näitä tekijöitä ovat muun muassa toisen miehen, eli toisen isän, ilmaantuminen lasten elämään tai tapaamisten evääminen ja epäonnistuminen. Isyys näkyy miehillä selvemmin tilanteiden ja tapahtumien kautta – isät kaipaavat yhteistä tekemistä ja toimintaa lastensa kanssa. Esimerkiksi joulun aikainen kaipuu lasten luo saattaa liittyä niihin mielikuviiin, joita vanhemmat muodostavat idyllisestä perheen juhlasta, jolloin tehdään yhdessä asioita. Vanhemmuus hahmottuu isillä naisia enemmän parisuhteen kautta. Isyyden diskursseissa esiintyy usein entinen kumppani ja sitä kautta esiin nouseva jaettu vanhemmuus. Valta-asema perheessä entisen kumppanin puolisona ja lasten isänä on murtunut ja se herättää voimakkaitakin tunteita. Aseman menettäminen vaikuttaisi olevan vaikea ja arkaluonteinen asia kuntoutuvalle isälle, kun äitiyden diskursseissa voimakkaimmin esiintyi lasten menettäminen. Isyyden diskursseista hahmottuu selvä kuva innostuneesta ja kuntoutumisen myötä heräävästä isästä, joka aktivoituu omien oikeuksiensa puolesta.

6.3 Individualistinen repertuaari

Kuntoutusjakson aikana vanhempien on sallittava itselleen riittävästi itsekyyttä ja individualistista ajattelua. Mikkeli-yhteisö (liite1) perustaa toimintansa yhteiskasvatukseen ja sitä kautta oman identiteetin uudelleen rakentumiseen. Vanhemmille se merkitsee, että kipeidenkin asioiden edessä heidän on kyettävä laittamaan itsensä etusijalle oman eheytyksen vuoksi. Vanhemmuuden individualistinen repertuaari pitää sisällään toteamuksia oman käytöksen ja menneiden tapahtumien hyväksymisestä – huolehtimisesta omasta itsestä.

”Nyt en kuitenkaan aio sortua mihinkään itsesyytöksiin, asiaa ei voi muuttaa, eilисelle en enää voi mitään, on aika ottaa vastuu nykyisyydestä.” (äiti1)

Tulkintani mukaan äidin kokema syyllisyydentunne herää pojan syntymäpäivän seurauksena. Äiti ymmärtää, että ei ole ollut läsnä poikansa elämässä ja on sillä tavoin toiminut väärin tai poikennut hyväksyttävästä äidin toimintamallista. Äiti kuitenkin huomaa, ettei syyllinen olo vie häntä kohti parempaa, itselle hyväksyttävää identiteettiä.

”Sain valokuvat reissulta. Muksut on tosi symppiksen näköisiä. Nousee taas syyllisyyden tunteita. Tästä kaikesta luopui vapaaehtoisesti tai voi kai sen sanoa vastentahtoisestikin. Miksi? Sairaus vei. Mutta näitä kuvia kun katsoo, niin aina vaan voimakkaammin tulee se tunne, että ei ikinä enää. Tahtoo tehdä töitä itsensä kanssa enemmän ja enemmän. Malttia tulee lisää koko ajan. Selvinpäin olo tuntuu hyvältä.” (isä2)

Isä kuvaa päiväkirjassaan kokemustaan. Hän on saanut vierailureissulla otettuja valokuvia postissa ja kertoo lasten olevan ”symppiksen” näköisiä. Hänelle konkretisoituu ero lapsistaan – lapset ovat valokuvissa, eivät lähellä. Ajatus jatkuu pohdintaan, jossa isä miettii miksi on luopunut ”tästä kaikesta”. ”Tällä kaikella” hän saattaa tarkoittaa lastensa lisäksi myös parisuhdettaan ja perhe-elämäänsä ylipäänsä. Valokuvaa katsellessaan isä pohtii, mikä sai hänet lupumaan noista tärkeistä asioista. Isä pohtii, onko omalla tahdolla ollut sijaa luopumiseen johtaneissa tapahtumissa. Riippuvuuden synnyttyä vapaaehtoisuus on väistynyt vastentahtoisuuden tieltä ja riippuvuudesta on tullut ”sairaus, joka vei”. Isän kohdalla sairaus vei isän kauas lapsista, perheestä ja ”kaikesta”. Isä saa voimaa toipumiseensa katsoessaan kuvia. Hänelle tulee tunne että ”ei ikinä enää”, millä hän luultavasti viittaa retkahtamiseen ja päihteiden käyttöön. Se hän vei hänet pois lasten luota. Isä tuntee, että hän saa lisää ”malttia” ja pystyy tekemään töitä itsensä kanssa. Isä kokee, että olo selvinpäin on hyvä ja levollinen.

”AA:ssa oli IX askel(Hyvitimme henkilökohtaisesti näitä ihmisiä milloin vain mahdollista, ellemme näin tehdessämme vahingoittaneet heitä tai muita) iski hyvä morkkis muksujen suhteen. Vaan aikaa on kun taas malttaa.” (isä2)

Kuntoutuminen läsnä vanhemmuudessa. Päiväkirjamerkinnöistä käy ilmi isän syyllisen olon rinnalla toivo ja odotus lasten näkemisestä. Kuntoutumisen myötä vanhemmat joutuvat pohtimaan tekojaan ja tekemättä jättämisiään muun mu-

assa AA:n askelkokouksissa. Isä kirjoittaa, että ”iski hyvä morkkis muksujen suhteen”, mutta ei kerro mistä tämä tunne juontuu. Vanhemmat jättävät päiväkirjoissaan kertomatta syyllisyyden tunteeseen liittyvät kokemukset ja teot. Kuitenkin merkinnöistä käy ilmi, että he kokevat tarvetta hyvittää tekojaan lapsilleen. Tässä isä kertoo että ”aikaa on kun taas malttaa” ja viittaa samalla hyvittämiseen lapsilleen.

”Tyttö kävi ja taas putosi taakka (yksi) sydämeltä, tyttö on miettinyt asioita ja haluaa tutustua muhun uudestaan ja antaa mulle mahdollisuuden. Todella rauhallinen olo. Asiat loksahdelevat paikoilleen ja uskon että KV osoitti jälleen kerran voimansa ja rakkautensa.” (äiti1)

Äiti kertoo tyttärensä vierailusta päiväkirjassaan. Tyttären käyminen on pudottanut ”taakan” äidin sydämeltä. Sulkuihin äiti on tarkentanut, että vain ”yksi” taakka on pudonnut ja samalla antaa ymmärtää, että sydämen päälle jäi vielä muita rasitteita. Taakka on ollut kirjoituksesta päätellen äidin pelko siitä, ettei tytär enää haluaisi tutustua äitinsä tai antaa hänelle uutta mahdollisuutta. Äiti on kantanut sydämellään pelkoa, että on menettänyt tyttärensä lopullisesti. Vierailun myötä pelko on hälventynyt ja äidillä on lupa tyttäreltään pitää yhteyttä. Äiti käyttää lainauksen omaisesti kieltä kertoessaan, että tytär ”haluaa tutustua muhun uudestaan”. Saattaa olla, että tytär on käyttänyt juuri samoja sanojakin. Tytär on myös luvannut ”antaa mahdollisuuden”. Mahdollisuuden antaminen sanontana liittyy yleensä tilanteisiin, joissa ei tiedetä tarkkaan toisen osapuolen kykyjä tai ei voida täysin luottaa siihen, että toinen osapuoli hoitaa tehtävän hyväksyttävällä tavalla. Eli mahdollisuuden antamiseen liittyy aina jollain tavalla epävarmuus. Äiti ehkä kokee, että on pilannut aikaisemman suhteensa tyttärensä, eikä tytär ehkä luota äidin kykyyn nyt kantaa vastuutaan yhteydenpidosta ja suhteen ylläpitämisestä. Mahdollisuus viittaa myös jollain tapaa kykyjen näyttämiseen. Nyt äidillä on vapaus näyttää kykynsä, miten hän osaa hoitaa suhdettaan tyttärensä. Entäpä sitten, jos henkilö ei olekaan mahdollisuuden antamisen syynä olevien odotusten mukainen? Silloin käytetään ”uutta mahdollisuutta” tai puhutaan ”menetetystä mahdollisuudesta”. Sanan ”mahdollisuus” tilalle voisi ajatella myös sanan ”vapaus”. Olen valinnut tämän katkelman kuvaamaan individualistista repertuaaria, koska äiti puhuu tässä itsestään ja toiveistaan saada tutustua tyttärensä itsenään, ei välttämättä äitinä.

Tyttäreltä saadun vapauden jälkeen äidillä on rauhallinen ja helpottunut olo. Äiti ei usko omalla toiminnallaan olleen merkitystä tyttären antaman vapauden kanssa, vaan kirjoittaa uskovansa, että ”KV osoitti taas voimansa ja rakkautensa”. KV on Mikkeli-yhteisössä, sekä mm. AA:ssa yleisesti käytetty lyhenne, joka tarkoittaa ”korkein voima”. Äiti uskoo, että ”asiat loksahdelevat paikoilleen” hänen panoksestaan riippumatta, korkeimman voiman ansiosta.

”Tuli aika omituisia fiiliksiä kun soitin tänään tytön tapaamisista ajattelin senkin asian olevan itsestään selvää vaan niin ei ole. Nyt tiedän että ei tule helppoa olemaan. Mutta siitä lähdän että onhan minulla oikeus kyllä siihen.” (isä1)

Isä ei kerro kenelle on soittanut tyttärensä tapaamisista, mutta kertoo, että asia ei ole ”itsestään selvää”. Isä ei myöskään paljasta päiväkirjassaan, miksi tyttären tapaaminen ei ole selvää eikä millaisia keskusteluja hän on puhelimesta käynyt. Hän kuitenkin kertoo, että puhelusta tuli ”omituisia fiiliksiä”, jotka voivat tarkoittaa epävarmuuden, kiukun ja ärsyyntyneisyyden tunteita, mutta koska isä ei ole tunteitaan tarkemmin kuvaillut, ei lukijalle synny mitään varmaa tietoa isän tunteiden laadusta. Isä kertoo nyt tietävänsä, että ”helppoa ei tule olemaan”. Tästä toteamuksesta voi päätellä, että puhelimesta käyty keskustelu on jollain tavalla uhannut isän ja tyttären tapaamisten järjestymistä. Isä on puolustuskannalla ja toteaa hänellä olevan oikeus lapsensa tapaamiseen. Isän täytyy etsi perusteet sille, miksi haluaa tytärtään tavata ja on siihen oikeutettu. Isän päiväkirjamerkinnöstä välittyy kuva itsenäisestä ja omat oikeutensa tuntevasta isästä.

”Huomenna ois vapaapäivä yh:n tehtävistä pitää tehdä tehtäviä ja anomuksia lapsen tapaamisista. Pitää anoa matkarahat soskulta.” (isä1)

Lapsen tapaamisiin liittyvissä selvittelyissä kuluu kuntoutuvalta vanhemmalta paljon aikaa. Monet vanhemmat joutuvat anomaan vapaapäiviä yhteisön tehtävistä saadakseen aikaa omille puheluilleen ja anomusten laatimisiin. Isä on kertonut päiväkirjassaan seuraavan päivän kuluvan anomusten laatimiseen. Matka tapaamispaikkakunnalle ei ole ilmainen ja sitä varten vanhempi voi anoa matkarahaa sosiaalitoimesta. Kaikki nämä järjestelyt on tehtävä hyvissä ajoin, että tapaaminen onnistuu.

”Tosiaan 13:sta päivä. Viikon on valmistautunut siihen, että näkee lapset ja isänpäivänä. Aamulla soitin varmistaakseni aikatauluja ja PANG! Tytön kummisetä totes että ei tulla. Vittu että syö miestä rotanlailla. Päivä ihan vitulleen. Nyt illalla on jo helpompi olo. Kerrankin tein ainakin kaiken minkä pystyin. Paperisota kärsivällisesti loppuun asti. Kuluihin sain rahat ja keittiövuorot vaihdettua. Enempään en pysty.” (isä2)

Päiväkirjaotteesta välittyy kuva pettyneestä ja vihaisesta, omat tunteensa etusijalle asettavasta isästä. Isä on hoitanut oman osuutensa oikein. Hän on selvittänyt kaiken tarvittavan, hoitanut yhteisössä olevat velvollisuudet vierailua silmällä pitäen ja hankkinut rahat kuluihin. Hänen kirjoituksestaan välittyy ylpeys omien toimien oikeasta hoidosta: ”kerrankin tein ainakin kaiken minkä pystyin”. Isä ei kerro syytä miksi vierailu on peruuntunut, saattaa olla että se ei täysin ole hänelle itselleenkaan selvä, tai isä kokee, että peruuntumisen syyllä ei niinkään ole merkitystä vaan itse peruuntumisella. Isä kiroaa ja toteaa yllättävän pettymyksen ”syövän miestä”. Koko päivä on mennyt puhelinsoiton jälkeen pilalle, mutta illalla päiväkirjaa kirjoittaessaan isä kertoo olonsa olevan jo helpompi. Isän kokemus on on voimakas, koska hän on mielestään tehnyt kaiken voitavansa eikä ”pysty enempään”. Yhteisössä isän vaikuttamismahdollisuuden ulkopuolisiin asioihin ovat rajalliset ja siitä syntyy avuttomuuden tunnetta. Isän usko siitä, että asiat järjestyvät omalla painollaan, saa kolauksen.

”... ja sitten torstaina mä olin lähdössä mun lasta katsomaan. Mulla oli torstaisin tapaamispäivä. Sit mä sanoin etten mä halua lähteä täältä yhteisöstä, mua ahdistaa. Mä en halua lähteä.” (äiti2)

Joskus yhteisön ulkopuolisen maailman odotukset tuntuvat liian raskailta ja voimakkailta. Virailut oman lapsen luona tuovat mieleen menetetyt asiat ja hetket ja vanhemman on joskus vaikea kohdata niitä. Äiti kertoo katkelmassa, miten häntä ahdistaa, eikä hän halua lähteä yhteisöstä, vaikka on kysymys lapsen tapaamisesta. Hän korostaa, ettei ”halua lähteä”, sanomalla sen kahteen kertaan. Ahdistava tunne pitää yleensä sisällään paljon sellaista, mille ihminen itse ei osaa kertoa suoraa syytä. Ahdistus on epämääräistä ja siihen on vaikeaa tarttua. Äidin kohdalla myös oma äitiys hahmottuu kuntoutumisen myötä uudella tavalla. Äiti on hankkimassa sellaisia elämisen taitoja, joiden avulla hänen on

ehkä myöhemmin mahdollista tarttua myös omaan äitiyteensä eri tavalla – osaa ottaen. Ehkä äiti kieltäytymällä tapaamasta lastaan haluaa antaa aikaa itselleen kehittyä ja eheytyä, ennen kuin on valmis vastaamaan lapsen asettamiin äityden haasteisiin.

Individualistinen repertuaari kuntoutuvan vanhemman diskursseissa paljastaa omaa eheytymistään ja kuntoutumistaan arvostavan vanhemman. Joskus kiipeät syyllisyyden tunteet ja epäonnistumiset on sysättävä syrjään ja ajateltava individualistina vanhemman sijaan. Individualistiseen ajatteluun kuuluu myös omien tunteiden ja tarpeiden asettaminen etusijalle. Yhteisössä kuntoutuva vanhempi joutuu ottamaan koko ajan huomioon myös toiset kuntoutujat. Omiin, yhteisön ulkopuolelle suuntautuvien asioiden hoito on diskursseissa esillä osana individualistista repertuaaria. Äidit ja isät hoitavat sellaisia asioita ja vierailuja, jotka ovat heille henkilökohtaisia. Näitä tehtäviä tehdessään he joutuvat ottamaan vapaata yhteisön velvollisuuksista. Kuntoutuvien vanhempien diskursseissa oli kuitenkin melko vähän individualistiseen repertuaariin kuuluvaa diskurssia, mikä saattaa olla osoitus yhteisöllisen ajattelun kehittymisestä kuntoutuksen aikana. Isät ja äidit tavallaan varovat itsekkäitä diskursseja.

6.4 Parisuhteen repertuaari

Vanhemmuus syntyy perinteisesti kahden ihmisen välisessä suhteessa. Suhde voi olla lyhyt tai pitkä, mutta se on edellytys lapsen syntymän kautta kehittyvälle vanhemmuudelle. Olen valinnut päiväkirjamerkinnöistä muutamia otteita parisuhteen repertuaareihin. Kaikilla tämän aineiston kuntoutuvilla vanhemmillä parisuhde oli kariutunut päihteiden käytön seurauksena tai jo aikaisemmin. Kuitenkin yhteys lasten kautta suhteen toiseen osapuoleen säilyy jollakin tasolla. Hyvät välit lapsen äitiin tai isään helpottavat yhteyden ylläpitämistä ja toimivat voimavarana. Huono tai puuttuva yhteys toiseen vanhempaan vaikuttaa monella tavalla negatiivisesti kuntoutuvaan äitiin tai isään.

”Olen kuulemma viimeinen ihminen maapallolla johon hän (ex-vaimo) tukeutuisi. Siitä lähti taas syyllistäminen. ... Tuli tosi voimaton olo ja syyllinen olo. Ikuisuuskytymys MIKSI! pulpahtelee aina välillä pintaan.” (isä2 kirjoittaessaan entisen vaimonsa kanssa käydystä keskustelusta)

Entisen vaimonsa käydystä keskustelusta syntyneet tuntemukset ovat voimakkaan negatiiviset. Isän kirjoituksessa esiintyy sana ”kuulemma”, jolla voi olla ainakin kaksi vaihtoehtoista tarkoitusta. ”Kuulemma” –sanalla voisi osoittaa sitä, että emme ole itse ole todenneet asian todenperäisyyttä vaan se perus tuu joltain toiselta kuultuun. Sillä voidaan myös osoittaa, että epäilemme asian totuudenmukaisuutta emmekä ole itse valmiita allekirjoittamaan asiaa todeksi. Isä, käyttämällä kuulemma-sanaa, saattaa pyrkiä lieventämään entisen vaimonsa melko raskaita väitteitä. Isä on huomannut entisen vaimonsa puheessa syyllistämisen. Vaimo on onnistunut siirtämään syyllistämällä isän mieleen asioita, joista on kehitynyt syyllinen ja voimaton olo. Voimattomuus pitää sisällään merkityksen, että ei jaksa tai pysty tehdä asialle mitään, vaikka ehkä haluaisi.

”Lapsia ja perhettä on ikävä. Tuntuu tosiaan siltä että on revitty niin auki, että pitäisi jo harsia kiinni päin ennenkuin levähtää koko mies.” (isä2)

Kuntoutumisen myötä ikävän ilmaukset yleistyvät. Alkuvaiheessa keskittyminen omaan itseen ja toipumiseen on tärkeintä, mutta ajatusten selkiintyessä niiden suuntautuminen yhteisöstä ulospäin on tavanomaisempaa. Kuntoutujilla, joilla on lapsia, ajatukset hakeutuvat tässä vaiheessa helposti lasten luo ja siitä seuraa ikävän tunteita. Isä kuvaa oloaan ”auki revityksi”. Realismi – se, ettei lapset ja perhe enää olekaan odottamassa, saattaa saada aikaan ”auki revityn” olon. Olen valinnut tämän otteen parisuhteen repertuaariin, koska isä käyttää erikseen sanoja ”lapset” ja ”perhe”. Perheeseen yleisesti mielletään kuuluvaksi myös puoliso. Uskon, että isä on käyttänyt sanaa perhe tuodakseen esiin ikävänsä myös entistä puolisoaan kohtaan.

”Ex vaimo ei halua muksuja tänne kylään. Tavallaan ymmärrän häntä. Tuli kuitenkin vähän paska filis. Pakko alistua. Ei jaksa alkaa tappeleen eikä siitä ole mitään hyötyä pitemmän päälle. Enemmänkin haittaa.” (isä2)

Erilaiset näkemykset vanhempien kesken ovat tavallisia jokaisessa perheessä. Kun huoltajuus on vain toisella vanhemmalla, on ristiriitatilanteet vaikeita etenkin sille osapuolelle, jolla ei ole juridisia oikeuksia päättää lasten asioista. Silloin on ”pakko alistua” jos ei halua alkaa ”tappelemaan”. Yllä olevasta päiväkirjakatkelmasta selviää, että isä ymmärtää entisen vaimonsa näkökulman, mutta on kuitenkin vähän eri mieltä. Isä ei ryhdy tuomaan omaa kantaansa esiin kovin hanakasti, sillä tietää, ettei siitä ole ”ole mitään hyötyä” vaan ehkä ”enemmänkin haittaa”. Lapsistaan erillään olevalle vanhemmalle alistumisen tunteet yhdistyvät pahan olon tunteeseen – oma oikeus vanhempana päättää lasten asioista on toissijainen.

”Ex vaimo oli yrittänyt soittaa. Vituttaa kun ei voi soittaa ja kysyä onko joku hätänä. Käytännöt ja säännöt.” (isä2)

Yhteisössä sen ulkopuolella tapahtuviin käytännön tilanteisiin reagoiminen on hitaampaa kuin yhteisön ulkopuolella. Vanhemmalle se merkitsee joskus epä-tietoisuutta ja sen tunteessa elämistä. Se on vaikeaa, kun on kysymys omasta perheestä ja omista lapsista. Täytyy luopua koetusta huolenpidon velvoitteesta oman kuntoutumisen vuoksi. Kuntoutuminen asettaa toisen vanhemman ulkopuoliseen asemaan lapsiinsa nähden.

Parisuhteen repertuaarissa vahvistuu jo edellä havaitsemani sukupuolten ero. Parisuhteen kautta muotoutuva vanhemmuus on ominaista isyydelle ja kuntoutuvat isät vaikuttavat kaipaavan lastensa lisäksi myös parisuhdetta ja perhettä. Miehen identiteetille perheen asioiden hoitaminen, turvallisuuden takaaminen ja huolenpito perheen kaikista jäsenistä on myös kulttuurissamme saanut enemmän painoarvoa, kuin niin sanottu hoivaava isyys. Parisuhteeseen liittyvissä diskursseissa isät yrittävät ymmärtää ja tulkita entisen kumppaninsa kanssa käytyjä keskusteluja ja kantavat huolta perheen tilanteesta niin hyvin kuin pystyvät yhteisöstä käsin.

6.5 Päihderiippuvainen vanhempi – kohde, ongelma ja subjekti

Päihderiippuvainen vanhempi on monien eri toimintojen kohde. Jo ennen hoitoon hakeutumistaan vanhempi on ollut tekemisissä monien eri tahojen kanssa mm. perheneuvolan, sosiaalitoimiston, poliisin sekä kansaneläkelaitoksen taholta. Eräs kuntoutujista kertoikin elämäntarinassaan, että *”mua niinku häiritsi, että mua tarkkaillaan ja katotaan, että miten mä käyttäydyn... en mä voinu olla luonnollinen.”* Oma elämä on ollut pakko paljastaa viranomaisille muun muassa siinä pelossa, että he vievät lapset pois. Erään kuntoutujan elämäntarinasta olen poiminut kehityskulun, joka johti lapsen huostaanottoon. Vaikka monelle vanhemmalle huostaanoton uhka toimii vetonaulana päihteistä irtautumiselle (mm. Rosenbaum 1981; Kristiansen 1999) se ei takaa sitä, että vanhempi pysyy irtautumaan päihteistä.

Kehityskulku alkaa jo raskausaikana, jolloin äiti käyttää runsaasti alkoholia. Lapsen syntymän nainen kuvaa *”helvetin hieno kokemus se oli mun elämäni paras päivä tänä päivänäkin. Mä itkin silloin ensimmäistä kertaa elämässäni ja tähän päivään mennessä ainakin ilosta.”* Onni ei kuitenkaan kannu kauas, vaan arki paljastuu tylsyydessään naiselle. *”Sit totta kai mä olin onnellinen siitä lapsesta silleen, muttei ollu semmosta niinku, se tuli se arki niin eteen, et se on nyt sitte tätä.”* Juominen alkaa pian synnytyksen jälkeen uudelleen. Lapsen hoito jää isälle tai *”sitä piti kuka vaan”*. Elämä luisuu juomisen puolelle toden teolla ja äiti kertoo pettäneensä miestänsä ja olleensa useita päiviä poissa kotoa. Hän havahtuu, että elämässä mennään väärään suuntaan ja päättää lähteä kahdeksi viikoksi hoitoon. Tänä aikana isä hoitaa yhteistä lasta. Tultuaan hoidosta äiti jatkaa menojaan *”Mulla rupes oleen semmosta seikkailua. Mä olin öitä pois kotoa.”* Hän selittää elämäntarinassaan itsellen syyn, miksi eli sellaista elämää *”Mä en niinku saannu tarpeeks rakkautta ja hyväksyntää.”*

Ensimmäinen yhteydenotto sosiaalitoimistosta koskien lapsen tilannetta tulee vasta sitten, kun isä, jolla on myös päihdeongelma, on toisen kerran menettänyt ajokorttinsa. Vanhemmat päättävät tämän yhteydenoton seurauksena lähteä

perheenä hoitoon, jossa he ovatkin neljä viikkoa. Tätä aikaa äiti kuvaa ”*Se oli helvetin hienoa aikaa. Me oltiin selvinpäin. Kai me yritettiin työskennellä. Mä voin hyvin. Kaikki voi hyvin. Se oli hyvää aikaa ja meillä oli tavoitteena kohtuukäyttö.*” Tämän ensimmäisen sosiaalitoimen liikkeelle sysäämän toimenpiteen jälkeen perhe palaa kotiin todetakseen kohtuukäytön mahdolliseksi ”*Mut sitten kun me tultiin kotiin, niin ei meillä kohtuukäyttö toiminnu hetkeäkään.*” Juominen jatkui ja perheelle nimettiin kaksi perhetyöntekijää. Perhetyöntekijät kävivät perheen kanssa palavereja ja yhdessä perheen kanssa yrittivät löytää keinoja ettei tarvitsisi juoda. ”*Sit siinä koitettiin kaikkea, en mä nyt muista, mutta siinä yritettiin kaikkea. Oli perhetyöntekijää, oli palavereita oli kaikkia viikonloppuja mökillä niitten perhetyöntekijöiden kanssa, ihan kaikkea, mutta ei mikään auttanut, me vaan juotiin.*”

Avohuollon osoittautuivat tehottomiksi, mutta äiti tahtoi yrittää vielä antabusta juomisen lopettamisen avuksi. Sekään ei toiminut vaan ”*sit meni vajaa kaksi viikkoa niin vittu koko homma levis niin lahjakkaasti käsiin, ettei ole ikinä levinnyt.*” Eräänä päivänä äidin tullessa kotiin hän kuulee, että mies on yrittänyt itsemurhaa ja lapsi ”*oli kiikutettu johonkin*”. Tässä vaiheessa lapsi oli otettu kiireellisesti huostaan. Lopulta nainen vie lapsensa itse samaan lastenkotiin, jossa oli itsekin lapsena ollut, koska ei kokenut pystyvänsä huolehtimaan lapsestaan. Äiti irtisanoutuu äitiydestään ja jatkaa päihteiden sumentamaan elämänsä vielä jonkin aikaa ennen pitkään hoitoon hakeutumistaan. Vasta hoidon myötä äiti alkaa ymmärtää mitä on menettänyt.

Tarinan myötä hahmottuu kuva ajelehtivasta vanhemmasta, joka ikään kuin seuraa sivusta omaa elämäänsä ja sille tehtäviä toimenpiteitä. Missään vaiheessa äiti ei mielestäni osoita sitoutumista lapseensa tai perheen asioiden hoitamiseen. Äiti antaa muiden yrittää pelastaa oman elämänsä, mutta ei kykene laittamaan itseään likoon.

Claezonin tutkimuksessa eräällä äidillä on ollut koko ajan mahdollisuus pitää yhteys lapseensa, joka on ollut hänen vanhempiansa huollettavana. Hän piti asiaa erittäin tärkeänä ja hyvänä. Hänen mielestään hyvä asia olisi myös sellainen kuntoutuslaitos, johon voisi mennä lapsensa kanssa. Käyttäjävanhemman

päiväohjelma koostuisi kuntoutuksesta ja lapsen ohjelma päiväkodissa. Äidin kokemukset sosiaalihuollosta olivat talouteen liittyviä. Hänen mielestään sosiaalihuollossa huolehdittiin kyllä siitä, että hän joten kuten pärjää taloudellisesti, mutta kukaan ei kysynyt koskaan hänen vointiaan tai miten hän selviytyy psyykkisesti. Lapsen sijoittamistakin hän oli ehdottanut itse. Äiti oli ylpeä, että oli itse vaikuttanut lapsensa parhaaseen ja tehnyt yhteistyötä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Claezonin tutkimuksessa käyttäjä-äidit halusivatkin sosiaalityöntekijöiden ja käyttäjien välille enemmän vuoropuhelua päätettäessä ”lapsen parhaasta”. (Claezon 1996, 125)

7 Johtopäätökset

Tutkimus kuntoutuvista vanhemmista tukee aikaisempia tutkimustuloksia siinä, että lapsilla on suuri merkitys vanhempien elämään kuntoutusyksikössä. Vanhemmuus on kuntoutumista edesauttava tekijä. Hyvät ja huonot päivät ovat usein yhteydessä lapsien myötä syntyneisiin ajatuksiin, tapaamisiin ja puhelinsoittoihin. Osallisuus omien lasten elämään on tärkeää ja vanhemmat haluavat pitää yllä suhteitaan tai luoda niitä uudelleen oman kuntoutumisensa aikana. Oman selviytymisen myötä uudet ajatukset nousevat pintaan ja tuovat näkyväksi oman identiteetin myös vanhemmuuden kannalta. Kuntoutujien päiväkirjamerkinnöistä välittyy vain häivähdys vanhemmuudesta. Vanhemmuus on ikään kuin vaiettu asia, josta ei kerrota paljon. Äidit ja isät ikään kuin ”lipsauttavat” sinne tänne merkintöjä vanhemmuuden olemassaolosta – sen sijainnista koko ajan ajatuksissa taka-alalla. He tietävät, että päiväkirjat eivät ole yhteisössä yksityisomaisuutta, vaan esimerkiksi henkilökunnalla on oikeus lukea ja kommentoida päiväkirjan sisältöä. Kuitenkaan päiväkirja-aineistojen kokoamisen aikaan vanhemmuusteemaa ei ole korostettu. Se on myös yksi syy, miksi vanhempien kirjoitukset ovat osittain niukkoja ja lyhyitä toteamuksia. Ehkä he eivät halua tuoda omia syviä tunteitaan, kokemuksiaan tai pelkojaan muiden tietoisuuteen. Yhteisössä vaikeita asioita on tapana käydä läpi yhteisesti, mutta

läheskään kaikilla kuntoutujilla ei ole vanhemmuuteen liittyviä kokemuksia. Monet kuntoutujat korostavat, että sellainen työntekijä, jolla ei ole kokemusta riippuvuudessa elämisestä tai siitä toipumisesta, ei voi ymmärtää tai auttaa päihderiippuvuudesta kuntoutuvaa (Hännikäinen-Uutela 2004, 131). Ehkä samanlainen ajattelu vaivaa myös vanhempia – sellainen henkilö, jolla ei ole omaa kokemusta päihderiippuvaisena vanhempana olemista, ei voi ymmärtää, mitä siihen liittyy. Tai vanhempi, jolta ei ole koskaan huostaanotettu lasta, ei voi ymmärtää millaisia tunteita huostaanotto herättää.

Tutkimuksen toteuttaminen diskurssianalyttisellä otteella mahdollisti vanhemmuuden tarkastelun repertuaareista käsin. Myös niukasta aineistosta on mahdollista löytää merkityksiä sisältäviä elementtejä diskurssianalyysin keinoin. Kuntoutuvan vanhemman, äidin tai isän, kirjoituksista välittyi moninainen kuva vanhemmuuden identiteetistä. Vanhemmuus on täynnä keskenään ristiriidassa olevia tunteita ja toiveita, äidin- ja isänrakkautta ja itsekkyyttä. Yhteisöhoitossa päihderiippuvuudesta kuntoutuvaa henkilöä vaaditaan rakentamaan identiteettinsä uudelleen. Vanhemmuuden repertuaarit paljastavat, että myös äitiyden ja isyyden identiteetit on koottava uudelleen palasista. Se alkaa menneen kohtaamisella ja sen painolastista irrottautumisella. Vasta sitä kautta on uusi vanhemmuus mahdollista rakentaa. Rakentamisvaiheessa diskurssit paljastavat syyllisyyden alta äidin- ja isänrakkauden olemassaolon ja heräämisen.

Yhteisöhoito on suosittu laitospuotoisen päihdekuntoutuksen menetelmänä. Kaikista päihdekuntoutusta tarjoavista yksiköistä sitä ilmoittaa antavansa jopa 70% (Pienimäki 2001). Yhteisöhoiton vahvuutena kuntoutujat ovat ilmoittaneet muun muassa itsehoitoryhmät ja ihmissuhteet. Terveellä pohjalla olevat ihmissuhteet auttavat päihdeistä irtautumisessa. (Karjalainen, Vilkkumaa 2004, 146-148.) Suhteet omiin lapsiin ja lapsista huolehtiviin aikuisiin voivatkin olla kuntoutumisen kannalta tärkeässä tehtävässä. Kaiken kaikkiaan tutkimuksen myötä vanhemmuus välittyikin toiveiden, odotusten sekä tapaamisten myötä kuntoutuvan vanhemman voimavarana. Vanhemmilla on lapset, joita odottaa ja joiden luokse he voivat kuntoutuksen avulla päästä.

LÄHTEET

Arminen, I. 1994. Elämäkerrat etnometodina. Kokemusten organisointi nimettömien alkoholistien piirissä. Helsinki. Hakapaino Oy.

Beauvoir, S. 1999. Toinen sukupuoli. Jyväskylä, Tammi.

Claezon, I. 1996. Mot alla odds. Barn till narkotikamissbrukare berättar om sin uppväxt. Mareld. Stockholm.

Fairclough, N. 1992. Discourse and Social Change. Cambridge. Polity Press.

Fairclough, N. 1997. Miten media puhuu. Suomentaneet Blom, V. & Hazard, K. Tampere. Tammer-Paino Oy.

Helkama, K., Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 1999. Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki. Oy Edita Ab.

Heller, A. 1985. The Power of Shame. London. Boston, Melbourne and Henley. Routledge & Kegan Paul.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2003. Tutki ja kirjoita. Helsinki. Tammi.

Huttunen, J. 2001. Isänä olemisen uudet suunnat. Juva. PS-Kustannus.

Hännikäinen-Uutela, A-L 2004. Uudelleen juurtuneet. Yhteisökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. Jyväskylä. Yliopistopaino.

Hänninen, V. 1999. Sisäinen tarina. Elämä ja muutos. Tampere. Tampereen yliopisto.

- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2002/1999 (2. painos). Diskurssianalyysi liikkeessä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kallanranta, T., Rissanen, P., Vilkkumaa, I. 2001. Kuntoutus. Jyväskylä. Gummerus.
- Karjalainen, V., Vilkkumaa, I. (toim.) 2004. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi. Gummerus.
- Koski-Jännes, A. 2000. Miten riippuvuus voitetaan. Keuruu. Otava.
- Kristiansen 1999. Fri från narkotika. Om kvinnor och män som har varit narkotikamissbrukare.
- Lehtonen, M. 2004. Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Mikkeli-yhteisö. Saatavissa html-muodossa: <http://www.mikkeliyhteiso.com/> (20.4.2006)
- Nousiainen, Kirsi 2004. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. SoPhi 89. Jyväskylä. Kopijyvä Oy.
- Nykyri, T. 1998. Naisen viha. SoPhi. Saarijärvi. Jyväskylän yliopistopaino.
- Nätkin, R. 1997. Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Materialismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere. Gaudeamus.
- Pienimäki, A. 2001. Päihdehoidon menetelmien kartoitus. Alkoholit ja huumeet 2000 tilastoraportti 4/2001. Stakes.
- Pylkkänen, K. 1992. Syy vai seuraus? - Kysymyksiä ja vastauksia huumeista. Hakapaino.

- Rosenbaum, M. 1981. Women on Heroin. California. Rutgers University Press.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2005. Huostaanotto ja sijaispalvelut. Saatavilla html-muodossa:
<http://www.stm.fi/Resource.phx/vastt/perhe/prtuk/huostaanotto.htx> (13.5.2006)
- Suomi ja huumeet. Tietopaketti huumeista. 3. uudistettu painos 2001. West Point Oy.
- Suikkanen, A., Härkäpää, K., Järvikoski, A., Kallanranta, T., Piirainen, K., Repo, M., Wikström, J. 1995. Kuntoutuksen ulottuvuudet. Juva. WSOY.
- Suoninen, E. 1992. Perheen kuvakulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta. Tampereen yliopisto. Jäljennepalvelu.
- Taipale, V. 1998. Lasten mielenterveystyö. Porvoo. WSOY.
- Tilastokeskus. Huumausainetilanne 2003. Saatavissa pdf-muodossa:
<http://www.stakes.info/files/pdf/Raportit/Huumausainetilanne2003.pdf>
(19.4.2006)
- Trulsson, K. 2003. Konturer av ett kvinnligt fält. Om missbrukande kvinnors möten i familjeliv och behandling. Lund Dissertations in Social Work 12. Lunds Universitet. Lund.
- Valkonen, L. 1996. Kuka on minun vanhempani? Perhehoitotuorien vanhempi-suhteet. Stakes. Tutkimuksia 52. Gummerus.
- Vehkakoski, T. 2000. Vammaisen lapsi ammatti-ihmisten asiakirjoissa. Diskurssianalyttinen tutkimus lausuntojen kielenkäytöstä. Jyväskylä. Kopijyvä.
- Vuori, J. 2002. Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere. Tampereen yliopistopaino.

LIITE 1

Mikkeli-yhteisö kuntoutusyksikkönä: toiminnan periaatteet päihkinänkuoressa

Koska tutkimusaineistoni koostuu vain yhdessä kuntoutusyksikössä olleiden päihderiippuvaisten kirjoituksista, pidän tarkoituksenmukaisena kuvata myös yksikön toimintaa perehdytyksen omaisesti. Mikkeli-yhteisö on avattu vuonna 1998 moniongelmaisille päihderiippuvuudesta kärsiville ihmisille. Yhteisössä tarjotaan vapaaehtoista hoitoa miehille ja naisille sekä lapsiperheille ilman ikärajoituksia. Hoito on terapeutista ja mahdollisimman pitkälle lääkkeetöntä. Hoitoaika ja hoidon sisältö on yksilöllistä, mutta hoito perustuu yhteisökasvatukseen sekä 12-askeleen itsehoito-ohjelmaan. Yhteisön oppilaat eli kuntoutujat huolehtivat itsenäisesti koko yhteisön arjen toimivuudesta ja tarpeista. Päihderiippuvuudesta toipumisessa edellytetään normaalin arjen hallinnan oppimista sekä vastuun ottoa elämästä ja muista ihmisistä. Yhteisö pyrkii luomaan toipumismyönteisen kulttuurin sekä auttaa yksilöä tekemään valintoja. Vertaisryhmän avulla yksilö voi ennen pitkää itseään muihin verratessaan kokea itsensä samanlaisiksi ja tasa-arvoiseksi muiden kanssa. Vertaistuki on yhteisöllistä tukea sellaisten ihmisten kesken, joita yhdistää tietty kohtalonyhteys. Vertaisryhmissä käytetään ihmisen omia kokemuksia ja niihin pohjaava elämäkokemus voimavarana. Vertaistuki on toinen toistensa keskinäistä auttamista. Se poistaa rajan autettavan ja auttajan väliltä ja yksilö voi kokea olevansa samanlainen kuin muut ja eheytyä.

Mikkeli-yhteisön päihdekuntoutuksen perustehtävä on tukea miesten, naisten ja perheiden sitoutumista päihdeettömään ja yhteiskunnan normien mukaiseen elämäntapaan. Toiminta tähtää jatkuvaan henkiseen kasvuun ja elämänlaadun paranemiseen. Mikkeli-yhteisön hoidolla ja kuntoutuksella on tarkoitus turvata kaikille oppilaille hoidon jälkeinen hyvä elämä. Henkilökohtaisen kuntoutussuunnitelman ja – arvioinnin avulla kaikille oppilaille mahdollistuu ne elämisen taidot, joita he yksilöllisesti tarvitsevat ja mitä päihdeetön, uusi elämäntapa

edellyttää. Yksilöllistä hoidon tarvetta ja avohoidossa selviytymisen edellytyksiä arvioidaan yhteisössä systemaattisesti. Jokaisella ihmisellä on henkilökohtainen nopeus ja tapa oppia uusia asioita. Hoidon pituus määräytyy yksilöllisen arvioinnin pohjalta yhteistyössä oman kunnan sosiaalitoimen kanssa.

Hoito alkaa peruskuntouttavalla arviointi- ja peruskuntoutusjaksolla, jolloin pyhdytään turvallisesti päihteettömään ympäristöön miettimään elämää. Hoitoon pääsee suoraan kotoa, katkaisuhoidosta tai peruskuntoutuksen kautta. Mahdollinen lääkevieroitus toteutetaan tämän jakson aikana. Jos oppilas siirtyy peruskuntoutuksen kautta lääkkeettömänä, niin hänen on mahdollista siirtyä suoraan arviointi- ja peruskuntoutusjakson jälkeiseen varsinaiseen kuntoutukseen. Alussa keskeinen tavoite on oman päihderiippuvuuden tunnistaminen ja toipumisen aloittaminen muun yhteisön tuella ja esimerkiksi seuraten. Kuntoutuksen edetessä tavoittena on, että ihminen alkaa hyväksyä oman päihderiippuvuutensa osaksi omaa elämää ja alkaa tiedostamaan mahdolliset muut elämisenongelmat riippuvuuden taustalla. Alun ulkoisen muutoksen sijaan tässä vaiheessa alkaa sisäinen ja syvemmillä tasolla tapahtuva työskentely. Samalla harjoitellaan päihteetöntä elämää yhteisön ulkopuolella. Harjoittelujaksot sisältyvät kuntoutukseen ja yhteisö kustantaa ne kaikille oppilaille. Kuntoutuksen päätavoite on valmentaa siihen, että yksilö kykenee elämään päihteetöntä ja täysipainoista elämää yhteisön ulkopuolella itsenäisesti. Oman päihderiippuvuuden hyväksyntää pyritään vahvistamaan uuden kaveripiirin sekä tervehenkisten harrastusten myötä. Toipuva ihminen suuntautuu kohti tulevaa suunnitelmalla uudelle tulevaisuudelleen elämänsuunnitelman, joita lähtee käytännössä toteuttamaan jatkohoidon turvin omasta kodistaan käsin. Uuden elämän suunnitelmaan sisältyy jatkohoito: yksilöllinen avohoito, asuminen ja henkilökohtainen urasuunnitelma kouluttautumisineen. Hoidon jälkeen ihminen palaa takaisin normaaliin arkeen yhteisössä opitut uudet elämisentaidot mukanaan. Yhteisön palveluihin kuuluu jatkohoidon suunnitteleminen yksilöllisten tarpeiden mukaan sekä ammatinvalinnanohjaus. Yhteisöhoidon aikana yksilö oppii hoitamaan itseään 12-askeleen itsehoitoryhmien avulla, joiden käyttö jatkuu kotipaikkakunnallakin. Mikkeli-yhteisössä on seitsemän toimintavuodenvuoden aikana ollut hoidossa noin 250 miestä ja naista. (Mikkeli-yhteisö, verkkomateri-

aali.) Lisää Mikkeli-yhteisön toiminnasta ks Hännikäinen-Uutela (2004, 129-151).

LIITE 2

KIRJALLINEN VAKUUTUS

Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitos tutkii Mikkeli-yhteisön toimintaa ja sinne hoitoon hakeutuneiden oppilaiden elämänkulkua ja toipumista. Tutkija/lehtori Anna-Liisa Hännikäinen-Uutela seuraa yhteisön toimintaa, osallistuu erilaisiin kokouksiin, haastattelee oppilaita ja henkilökuntaa sekä käyttää tutkimusaineistona videomateriaalia ja erilaisia kirjallisia dokumentteja. Professori Paula Määttä käyttää omassa tutkimuksessaan oppilaiden omaelämäkertoja, haastatteluja ja itsearviointeja. Tutkimusaineistot arkistoidaan Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitokselle.

Minulla Jane Latvala on lupa käyttää edellä mainittuja aineistoja tutkimuskäytössä. Sitoudun käsittelemään nauhoitettuja haastatteluja, videoituja omaelämäkertoja, oppilaiden kirjoitelmia ja muita aineistoja luottamuksellisina. En ilmaise sivullisille mitään sellaista asiaa, jonka olen saanut aineistoista tietooni ja joka on tutkimuseettisistä syistä pidettävä salassa.

Tämä vakuutus on tehty kahtena kappaleena. Toinen arkistoidaan Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitokselle, toinen jää allekirjoittaneelle.

Jyväskylässä 17. päivänä loka kuuta 2005

Jane Latvala
Jane Latvala

allekirjoitus ja nimen selvennys

Paula Määttä

Paula Määttä, professori

Anna-Liisa Hännikäinen-Uutela

Anna-Liisa Hännikäinen-Uutela, tutkija